

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Madelén Gideonsson

Artbrott: enhetligt oenhetligt?

Om underrätternas artbrottsbedömningar vid nya brott

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin för examen: Period 1 HT2021

Innehållsförteckning

Summary	1
Sammanfattning	2
Förord	3
Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och material	7
2 Teoretiska utgångspunkter	9
2.1 Straffrättens syften	9
2.1.1 Introduktion	9
2.1.2 Allmänprevention	10
2.1.3 Individualprevention.....	11
2.1.4 Upprättelse och kommunikativa ändamål	12
2.2 Rättssäkerhet	14
2.3 Proportionalitet och humanitet.....	16
3 Påföljdssystemet	19
3.1 Straffrättsliga sanktioner	19
3.2 Påföljdsbestämning	21
3.3 Straffmätning och brottslighetens straffvärde.....	22
3.4 Påföljdsvalet.....	23
3.4.1 Fängelse i sista hand	23
3.4.2 Skäl för fängelse	24
3.4.3 Valet mellan skyddstillsyn och villkorlig dom.....	25
3.4.4 Särskilda skäl mot fängelse	26
4 Brottslighetens art	30
4.1 Artbrottsregleringens bakgrund och syfte.....	30

4.1.1	Påföljdsval enligt 1965 års BrB	30
4.1.2	Påföljdsvalsreformen 1989	31
4.2	Artbrott enligt gällande rätt	32
4.2.1	Artbrottsregleringen i dag	32
4.2.2	Skäl för särbehandling	33
4.2.3	Brottslighetens art i praxis	35
4.2.4	Artbrott och artvärde	38
4.2.5	Utökning av artbrottsinstitutet	41
4.3	Kritik	42
5	Bedömningar av art i underrätterna	46
5.1	Tillvägagångssätt och urval	46
5.2	Resultat	49
5.2.1	Oaktsam våldtäkt	49
5.2.2	Oaktsam våldtäkt i hovrätt och Högsta domstolen	53
5.2.3	Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte	54
5.2.4	Människoexploatering	55
5.2.5	Äktenskapstvång	55
5.3	Sammanfattning	56
6	Avslutande analys	59
	Käll- och litteraturförteckning	65
	Rättsfallsförteckning	68

Summary

Swedish penal law prescribes a presumption against the use of prison as a sentence, and it should therefore only be used as a last resort. Three circumstances can break the presumption: the penal value, recidivism and, lastly, if the offence is of such a nature that there is a presumption of imprisonment. The last of the three will from here on be referred to by its Swedish name 'artbrott'.

'Artbrott' is commonly understood as offences that should be met with a severe sanction due to general prevention. Which crimes may constitute 'artbrott' and when and why some offences may motivate a prison sentence are not regulated by law. The interpretation has instead mainly arisen through case law. The system is therefore criticised for being unclear and not foreseeable.

This paper explores the regulation and adjudication of 'artbrott' to find out if it complies with the rule of law. It questions and answers how the Swedish district courts use the term in their judgements and how the regulation can be analysed based on the rule of law. Verdicts by Swedish district courts are analysed in purpose to examine how they decide their sentences. The study specifically examines cases that concern newly passed offences, for which no case law yet has been established. The paper also presents a recitation of relevant principles and theories of penal law and the regulation of sentencing.

It is concluded that the application of 'artbrott' has several non-uniform aspects. The study shows, among other things, which circumstances are considered differ amongst judgements. It also seems that some of the conditions considered are related to the penal value rather than general prevention. The application of law also appears to be non-uniform concerning the courts' ability to expand the application of 'artbrott' to new crimes without precedents. The uncertainty of the interpretation can lead to uncertainty in the sentencing and is particularly worrisome due to a threshold effect. The whole disfavour of 'artbrott' can be questioned due to the ineffectiveness of general prevention. Overall, the ambiguity of 'artbrott' constitutes a problem concerning the rule of law.

Sammanfattning

Enligt svensk rätt föreligger i påföljdsvalet en presumtion mot utdömandet av fängelse som straff och det ska endast användas om det inte finns utrymme att döma till annan påföljd. Tre omständigheter kan bryta presumtionen: brottslighetens straffvärde, den tilltalades tidigare brottslighet och brottslighetens art.

Med brottslighetens art förstås generellt sett brott som med hänsyn till allmänprevention bör bemötas med en sträng påföljd. Vilka brott som kan vara artbrott samt när och varför vissa gärningar kan motivera ett fängelsestraff trots ett lågt straffvärde är inte reglerat i lag. Tolkningen av regleringen har i stället främst utvecklats genom praxis. Systemet har mottagit mycket kritik för att vara oklart och oförutsägbart.

Denna uppsats undersöker regleringen och tillämpningen av brottslighetens art för att utreda om det uppfyller krav på rättssäkerhet. Uppsatsen besvarar hur tingsrätterna tillämpar begreppet och hur regleringen kan analyseras i förhållande till rättssäkerhet. En undersökning av tingsrättsdomar presenteras och analyseras i syfte att undersöka hur de avgör påföljdsvalet. Undersökningen tar särskilt sikte på domar som behandlar nyligen införda brott för vilka vägledande avgöranden saknas för bedömningen av brottslighetens art. Uppsatsen redogör även för relevanta straffrättsliga principer och teorier samt påföljdsvalsregleringen enligt gällande rätt.

Det konstateras att tillämpningen av brottslighetens art är oenhetlig på flera punkter. Undersökningen visar, bland annat, att vilka omständigheter som beaktas skiljer sig åt mellan domar. Det verkar även som att det i bedömningen av brottslighetens art i vissa fall tas hänsyn till brottslighetens klandervärdhet, snarare än allmänprevention. Dessutom förefaller rättstillämpningen inte vara enhetlig vad gäller tingsrätternas möjlighet att utan vägledande uttalanden utöka artbrottsinstitutet. Oklarheten i tillämpningen kan leda till oförutsägbara domar och är särskilt allvarligt på grund av de tröskeleffekter som är kopplade till artbrottsbedömningen. Samtidigt kan hela särbehandlingen av artbrott kritiserars eftersom effektiviteten i allmänprevention kan ifrågasättas. Sammantaget gör dessa oklarheter artbrottskonstruktionen till ett problem för rättssäkerheten.

Förord

Jag vill passa på att tacka samtliga på Lunds tingsrätt som jag har arbetat med under uppsatsskrivandet och som praktikant. Inte ens magi kan beskriva värdet av alla intressanta diskussioner, praktiska perspektiv och all uppmuntran. Mycket stort tack till min handledare Ulrika Andersson för allt stöd och värdefulla synpunkter. Tack till mina vänner i Lund som gjort juristprogrammet till så mycket mer än bara utbildning. Tack Elias för att du tror på mig och gör varje dag till en bra dag.

Lund, den 5 januari 2022

Madelén Gideonsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FängL	Fängelselag (2010:610)
IÖVL	Lag (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
prop.	Regeringens proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I valet av påföljd föreligger enligt 30 kap. 4 § första stycket brottsbalken, BrB, en presumtion mot att döma till ett fängelsestraff. I första hand ska i stället icke-frihetsberövande påföljder, så som villkorlig dom och skyddstillsyn, väljas. Tre omständigheter kan enligt paragrafens andra stycke bryta denna presumtion: brottslighetens straffvärde, brottslighetens art och om den tilltalade återfallit i brottslighet.

Det saknas ledning i lag hur brottslighetens art ska tolkas och vilka brott som föranleder en fängelsepresumtion. I stället utgår bedömningen från lagförarbetsuttalanden och praxis för den aktuella brottstypen¹, även om en individualiserad bedömning ska ske i det enskilda fallet.² Artbrottskonstruktionen har varit föremål för omfattande kritik.³ Frågan om när brottslighetens art talar för fängelse har till och med kallats ”en av de mest svårhanterliga vid tillämpningen av de nya påföljdsvalsreglerna.”⁴ Trots att det utgör ett undantag från den grundläggande presumtionen mot fängelse menar vissa att artbrottsinstitutet blivit så omfattande att det snarare är huvudregel än undantag att ett brotts art beaktas vid påföljdsvalet.⁵

Högsta domstolen har i ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, uttalat att utrymmet att i praxis utan direkt stöd i lagförarbeten utvidga artbrottsinstitutet till att omfatta ytterligare brott är begränsat.⁶ Utrymmet är dock inte obefintligt och ytterligare brottstyper eller typer av gärningar tas upp till prövning av Högsta domstolen. Sommaren 2021 uttalade exempelvis Högsta domstolen i avgörandet ”Oaktsamhet och art” att oaktsam våldtäkt, 6 kap. 1 a § BrB, trots avsaknad av

¹ Med begreppet brottstyp avses i uppsatsen hur en gärning rubriceras och korresponderar med straffbuden, exempelvis olaga hot eller misshandel.

² Jfr Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 12 f.

³ Se t.ex. Borgeke 1999 s. 218; Asp 2003 s. 147 f.

⁴ Juno 30:4 BrB, under rubriken ’Närmare om brottslighetens art’.

⁵ von Hirsch & Påle 1999 s. 247; SOU 2012:34 band II s. 123.

⁶ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 599 p. 31. Se även t.ex. ”Biosalongen” NJA 2017 s. 446 p. 16; Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 13.

direkt stöd i såväl lagförarbeten som praxis är brott av sådan art som bör föranleda fängelse.⁷

Eftersom oaktsam våldtäkt infördes 2018 dröjde det alltså tre år tills underrätterna gavs ledning i hur de ska tolka brottslighetens art för brottstypen.⁸ Trots att det kan ta lång tid innan tingsrätterna ges sådan ledning kan bedömningen av brottslighetens art ge stora konsekvenser för den enskilde, då det kan vara av avgörande betydelse i valet mellan fängelse och en frivårdspåföljd. Målet väcker därför frågor om underrätternas tillämpning och bedömning av brottslighetens art samt om underrätterna har de verktyg som krävs för att göra enhetliga bedömningar i påföljdsvalet.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsen syftar till att kritiskt granska den presumtionsbrytande omständigheten brottslighetens art, dess funktion i och inverkan på påföljdsvalssystemet samt hur den korresponderar med krav på rättssäkerhet. Särskilt syftar uppsatsen till att utreda hur väl artbrottsregleringen fungerar i rättstillämpningen samt om domstolarna har möjlighet att göra enhetliga och rättssäkra beslut i påföljdsfrågan. Utifrån detta syfte besvarar uppsatsen följande frågeställningar:

- Hur bedömer tingsrätterna brottslighetens art i mål där vägledning saknas för bedömningen av den aktuella brottstypen?
- Finns det i dessa mål några oklarheter kring bedömningen av brottslighetens art och i så fall vilka?
- Hur kan brottslighetens art enligt gällande rätt analyseras i förhållande till rättssäkerhet?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar endast svensk rätt och komparativa perspektiv ges inte utrymme, även om det hade varit av intresse att utreda hur liknande frågor behandlas i andra rättsordningar. Vidare är fokus för uppsatsen påföljdsvalet i förhållande till artbrottskonstruktionen, varav straffvärdesbedömningar och

⁷ Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21.

⁸ Se lag (2018:618) om ändring i brottsbalken angående tidpunkt för införandet av oaktsam våldtäkt.

brottslighetsåterfall har underordnad betydelse och endast behandlas kortfattat. Uppsatsen behandlar inte heller de särskilda regler som gäller vid påföljdsval för särskilda grupper av lagöverträdare, så som unga lagöverträdare och de som vid gärningstillfället eller rättegången led av någon form av atypiskt sinnestillstånd.

1.4 Metod och material

Uppsatsens syfte och frågeställningar är inriktade på att utreda hur rättstillämpningen faktiskt sker och hur begreppet brottslighetens art används i underätterna. För detta syfte presenteras en undersökning av tingsrättsdomar där påföljdsval vid kortare straffmättningsvärden aktualiserats i mål som rört nyligen införda brott där vägledning för bedömningen av brottslighetens art saknas. Tillvägagångssätt och urval redogörs för i anslutning till undersökningen, avsnitt 5. Vidare presenteras en bakgrund i form av straffrättsliga teorier och principer som är avgörande för förståelsen av påföljdvalet samt en redogörelse för artbrottsregleringens historia och gällande rätt.

Den teoretiska bakgrunden syftar till att ge en förförståelse för vissa relevanta straffrättsliga teorier och principer. För detta ändamål har juridisk, främst straffrättslig, doktrin undersökts och sammanställts. Materialet har valts omsorgsfullt och källkritiskt. För att kontrollera materialets riktighet och samtidigt eftersträva att en nyanserad och opartisk bild presenteras har verk av flera författare sammanställts. Främst har material av erkända juridiska författare och professorer, så som Nils Jareborg, Petter Asp, Magnus Ulväng, Josef Zila, Monica Burman och Axel Holmgren, använts. För aktualitet har senaste upplagan av verken använts.

Beskrivningen av påföljdsvalssystemet och artbrottskonstruktionen är av *de lege lata*-karaktär då gällande rätt undersöks och beskrivs. I dessa delar har därför en rättsdogmatisk metod följts, vilken söker lösningen på en juridisk fråga. Lösningen hittas i de allmänt accepterade rättskällorna: lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten samt rättsdogmatiskt orienterad juridisk litteratur.⁹ Utgångspunkten har därför främst tagits i relevant lagstiftning och Högsta domstolens prejudicerande avgöranden. Eftersom artbrottsinstitutet har vuxit fram genom

⁹ Kleineman 2018 s. 21.

Högsta domstolens praxis har dessa avgöranden en särskilt framträdande roll. Vidare har rättsdogmatiskt inriktad litteratur och lagförarbeten använts för att tillhandahålla en djupare förståelse och pedagogisk överblick.

Samma omsorg och källkritik som redogjorts för ovan har beaktats även i valet av litteratur för denna del. Särskilt har litteratur av Nils Jareborg, Josef Zila, Martin Borgeke och Mikael Forsgren samt Norstedts Juridiks lagkommentarer använts. Även här har den senaste upplagan använts för att säkerställa så korrekt och aktuell information som möjligt. För framställningen av den kritik som riktats mot artbrottsregleringen har litteratur hämtats av de som framgår ovan. I slutet av 1990-talet fördes en särskilt stor debatt i den juridiska litteraturen, särskilt i *SvJT*. Vissa av dessa artiklar, författade av bland andra Malin Thunberg, Andrew von Hirsch och Karin Påle, har använts för att presentera olika ställningstaganden i diskussionen. Artbrottskonstruktionen har även diskuterats särskilt ingående i betänkandet SOU 2012:34 ”Nya påföljder”. Betänkandet ledde inte till några lagstiftningsåtgärder. Detta förringar dock inte vikten av den kritik som riktades mot artbrottskonstruktionen varav betänkandet fortfarande är högst relevant för diskussionen.

För information om vissa påföljder och verkställighetsformer har, förutom relevant lagstiftning och litteratur, myndighetsinformation från Kriminalvårdens webbplats hämtats. Som den statliga myndighet som ansvarar för verkställigheten får Kriminalvården anses vara en trovärdig och tillförlitlig källa i denna del.¹⁰

¹⁰ Kriminalvården ’Om Kriminalvården’.

2 Teoretiska utgångspunkter

2.1 Straffrättens syften

2.1.1 Introduktion

För att förstå hur påföljdssystemet fungerar är det även nödvändigt att förstå varför det fungerar på detta sätt och syftet med att belägga vissa gärningar med lidande i form av straff. Det finns flera olika teorier om syftet med straffsystemet. Traditionellt delas de upp i *absoluta* och *relativa* teorier. Enligt de absoluta teorierna anses straffet ha ett egenvärde. Straffet blir därmed bakåtblickande på så sätt att bestraffning ska ske för att ett felande, ett brott, har skett i dåtid. Eventuella framtida positiva verkningar av straffet saknar betydelse. Till de absoluta teorierna räknas bland annat inriktningarna vedergällning och försoning. De relativa teorierna är i stället framåtblickande. Bestraffningen syftar till att nå en viss framtida effekt, ofta att förhindra framtida skador och kränkningar i form av lagöverträdelse. Till de relativa teorierna räknas exempelvis allmänprevention och individualprevention.¹¹

Det finns även andra argument för att rättfärdiga bestraffning. Ett sådant är att straffsystemet tillhandahåller ett straffhot vid oönskade gärningar, vilket kan anses nödvändigt för att skydda samhället och förhindra samhällets upplösning. Ett annat är att förövandet av otillåtna gärningar av ett slags etiska skäl bör mötas av ett klanderutdelande. Ett tredje är att straffsystemet institutionaliserar bestraffningen och därmed gör det till en ensak mellan stat och individ i stället för mellan individer. På så sätt kan staten genom straffet tillgodose den enskildes krav på rättvisa och därigenom förhindra hämndaktioner.¹²

Samtliga synsätt kan dock kritiseras. I realiteten existerar inte heller straffsystem som utgör renodlade former av teorierna. I stället bildar olika nationella straffsystem hybrider av dem.¹³ I svensk doktrin är den gängse uppfattningen att det i straffsystemet går att identifiera tre nivåer för vilka teorierna ges olika vikt. På *lagstiftningsnivån* motiveras bestraffningen av allmänprevention. Här

¹¹ Holmgren 2021 s. 69; Jareborg & Zila 2020 s. 65; Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 30.

¹² Jfr Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 36.

¹³ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 30; Holmgren 2021 s. 57; Jareborg & Zila 2020 s. 65.

motiveras alltså straffsystemet av en tro på att kriminalisering och bestraffning minskar skadligt beteende och på så sätt leder till ett bättre samhälle. Utan denna tro skulle systemet framstå som brutalt och omoraliskt. På *tillämpningsnivån*, den enskilda domen, motiveras bestraffningen av att det följer av lagen. Tillämpningen ska i sin tur ske proportionerligt och enligt en allmän princip av rättvis bestraffning, men även av vedergällning; lagöverträdaren ska dömas till vad denne gjort sig förtjänt av. Även på *verkställighetsnivån* motiveras verkställigheten av det enskilda straffet av att det följer av lagen. På denna nivå finns även möjlighet att inom ramen för det utdömda straffet ta hänsyn till individualpreventiva överväganden och intresset av humanitet bör betonas.¹⁴

2.1.2 Allmänprevention

Ett av straffsystemets syften är att på ett generellt plan hindra personer från att begå oönskade handlingar. Denna allmänpreventiva påverkan kan ske genom avskräckning, moralbildning eller vanebildning. Asp, Ulväng och Jareborg anser att det saknas skäl att göra åtskillnad mellan dessa tre. Det handlar i stället om att en kriminalisering generellt påverkar medborgarnas handlande, det vill säga en allmänpreventiv effekt. Eftersom bruket av straff i modern straffrätt är direkt förbunden med ett publicerat hot om straff, det vill säga en varning i förväg att om du begår en viss handling kommer du att straffas, är den moderna straffrätten också oupplösligt förenad med allmänprevention.¹⁵

Inom allmänprevention finns tre inriktningar. *Omedelbar avskräckning* förespråkar avskräckning genom att straffverkställigheten i sig ska väcka avsky i allmänheten, exempelvis genom offentligt verkställda kropps- och dödsstraff. *Medelbar avskräckning* syftar i stället till att uppnå lagefterlevnad genom straffets psykologiska tvång, det vill säga allmän avskräckning genom straffhot. *Moralbildning* avser, slutligen, att genom kriminalisering visa en gärnings klandervärdhet och därmed påverka moralen hos den enskilde.¹⁶ Holmgren framhåller att det inte nödvändigtvis är möjligt att dra en skarp gräns mellan dem, då straff som är knutna till en norm verkar så väl medelbart som omedelbart avskräckande. Det krävs att straff verkställs i även enskilda fall och att detta

¹⁴ Holmgren 2021 s. 60; Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 30 ff.

¹⁵ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 34.

¹⁶ Jareborg & Zila 2020 s. 76; Holmgren 2021 s. 85; Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 34 ff.

kommer till allmänhetens vetande för att straffhotet ska hållas aktuellt. Dessutom är effektiviteten i straffhotet främst knuten till hur risken för upptäckt och lagföring upplevs.¹⁷

Allmänprevention kan kritiseras bland annat för att det dels förutsätts att den enskilde vet vilka konkreta gärningar som är kriminaliserade, dels att många brottstyper generellt sett har låg upptäcktsrisk. Dessutom förutsätts att gärningspersonen är en rationellt tänkande person och att brottet är resultatet av ett övervägt, rationellt beslut, vilket sällan är fallet.¹⁸ Asp, Ulväng och Jareborg framhåller dock att metoden ändå fungerar relativt bra, då den stora massan i samhället hade avhållit sig från beteendet även utan straffhotet; de respekterar lagen utan att bry sig om själva straffhotet.¹⁹ Allmänprevention kan även ifrågasättas ur ett rättviseperspektiv, då den i sin renaste form inte utesluter bestraffning även av oskyldiga om det kan verka avskräckande för andra.²⁰

Holmgren menar att det är möjligt att närma sig allmänprevention utifrån två perspektiv, dels utifrån ett etiskt perspektiv, dels i förhållande till effektivitet. Allmänprevention kan ge ett syfte åt det annars meningslösa lidande som straffet utgör genom att avskräcka från brott som skapar ett annat större lidande. Den allmänpreventiva synen är dock mer försvarlig när den diskuteras på ett generellt plan för att försvara hela straffsystemets existens än för att motivera enskilda straffhöjningar. Det finns nämligen svagt stöd för att en straffhöjning i det enskilda fallet skulle ha en påvisbar avskräckande effekt, även om det får hållas för visst att straffhotet åtminstone har någon generell allmänpreventiv verkan. I stället verkar risken att bli upptäckt och lagförd ha större preventiv effekt.²¹

2.1.3 Individualprevention

Till skillnad från allmänprevention vars syfte är att generellt avskräcka alla från att begå brott, syftar den individualpreventiva ideologin till att förhindra att den individ som dömts för brott återfaller i brottslighet.²²

¹⁷ Holmgren 2021 s. 85 f.

¹⁸ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 34; Holmgren 2021 s. 86.

¹⁹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 34.

²⁰ Holmgren 2021 s. 87.

²¹ Holmgren 2021 s. 87 ff.

²² Jareborg & Zila 2020 s. 85.

Holmgren redogör för tre metoder för förhindrande av brottsåterfall. Den första är *individuell avskräckning*, att hos individen injaga rädsla. Stödet för denna metods effektivitet är dock särskilt svagt. Statistiken visar tvärtom att återfall i brottslighet är vanligt förekommande. Den andra, *rehabilitering*, syftar till att påverka viljan hos individen och bestraffningen ska därför utgöra en behandling mot brottslighet. Den tredje metoden är *inkapacitering*, det vill säga att frånta lagöverträdaren dennes fysiska möjlighet att begå brott. Exempel på strafftyper är fängelse och dödsstraff. Åtskillnad kan även göras mellan *kollektiv* och *individuell inkapacitering*. Medan den första syftar till att generellt ha höga straffnivåer, syftar den andra till att idén att den som har högre risk för återfall i brott ska få längre straff. Problemet med individuell inkapacitering är att det såklart är svårt, om inte omöjligt, för domaren att göra sådana prognoser för den enskilda lagöverträdaren.²³

Borgeke och Forsgren förklarar att den individualpreventiva riktning som var särskilt framträdande i Sverige under 1900-talet kom att kallas *behandlingstanken*. Enligt denna skulle straff ersättas med behandling och på så sätt komma åt roten till brottsligheten. I stället för straff skulle därför lagöverträdaren dömas till den ur preventionsaspekt lämpligaste påföljden. Ett problem med en sådan ordning är att behandlingen ofta måste utföras med tvång, vilket sällan är framgångsrikt. Dessutom förskjuts brottets allvar till bakgrunden och bestraffningens nivå av ingripande baseras i stället på lagöverträdarens person och sociala utsatthet.²⁴ Holmgren anför att denna behandlingstanke fått mycket kritik för att inte fungera. Han menar dock att behandlingstanken aldrig existerade renodlad, eftersom en straffrättsordning som helt bygger på behandling inte kan ta hänsyn till andra väsentliga intressen så som rättvisa och rättssäkerhet.²⁵

2.1.4 Upprättelse och kommunikativa ändamål

Förutom att straffsystemet kan tjäna ett syfte i att förhindra att brott sker, kan även straffet tillskrivas ett symbolvärde där staten kan visa att ett problem tas på allvar. Kriminaliseringen kan på detta sätt sägas ha en *expressiv funktion* som kan signalera att samhället tar avstånd från ett specifikt handlande och markera

²³ Holmgren 2021 s. 90 ff.

²⁴ Borgeke & Forsgren 2021 s. 35 f.

²⁵ Holmgren 2021 s. 90 ff.

det som förkastligt.²⁶ Asp, Ulväng och Jareborg poängterar att symbolfunktionen inte är tillräckligt för att i sig motivera straffsystemet, men att det händer att kriminalisering sker av i första hand symbolvärde.²⁷

Holmgren utvecklar att särskilt tre kategorier kan gynnas av straffets kommunikativa sida: lagöverträdaren, allmänheten och den brottsutsatta. För lagöverträdaren förmedlar straffet ett budskap om klander tillsammans med en motivering om att handla rätt. Straffet erbjuder därmed en form av botgöring för lidandet som denne orsakat. För det allmänna konstituerar bestraffningen ett budskap även till de som inte omedelbart berörs av brottet och straffet. Bestraffningen kan nämligen fånga upp och kanalisera den upprördhet som ett brott kan skapa. Dessutom kan, även om de preventiva verkningarna i realiteten är svaga, själva förhoppningen att det finns sådana effekter utgöra ett mål i sig. För brottsoffret anför Holmgren framför allt två kommunikativa aspekter av straffet. Vid brott som innebär kränkningar av brottsoffrets intressen, så som brotten mot person och förmögenhetsbrotten, är den direkta funktionen av bestraffningen att sådana gärningar möter en reaktion. Om straffet kan anses ha en preventiv verkan innebär det även att bestraffningen hjälper till att minska antalet brott och därmed antalet kränkningar, det vill säga färre brottsoffer.²⁸

Holmgren anför vidare att brottsoffer i sig kan anses ha rättmätiga intressen av att lagöverträdaren bestraffas. Idéen om upprättelse för brottsoffret får antas ha kopplingar till intuitiva känslor hos människor vilka kan härstamma ur släktskapet mellan hämnd och straff. Bestraffningen skulle då fylla ett särskilt behov hos brottsoffret som inte kan tillgodogöras med reparativa medel, så som skadestånd. Bestraffningen kan bekräfta att offret utsatts för ett felande, snarare än att ha drabbats av en olycka. Vidare kan brottsoffer när en särskild hotbild finns, exempelvis vid våld i nära relationer, ha ett särskilt intresse av att straffet oskadliggör förövaren.²⁹ Studier visar även att ökad lagföring vid våld mot kvinnor i nära relationer kan minska antalet mord och dråp begångna av kvinnor

²⁶ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 33 ff.; Holmgren 2021 s. 96.

²⁷ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 33 ff.

²⁸ Holmgren 2021 s. 96–103.

²⁹ Holmgren 2021 s. 100.

mot sin partner tillika förövare. Med andra ord kan det minska benägenheten hos den utsatta att ”ta saken i egna händer”.³⁰

När bestraffning omnämns i förhållande till möjligheten till upprättelse åsyftas ofta straffets stränghet. Brottsoffers anspråk anses inte stanna vid att gärningspersonen straffas, utan omfattar även till vilken grad bestraffningen ska ske. Holmgren understryker att även om sådana förväntningar inte bör få inflytande över straffnivån i ett enskilt fall, kan det få påverka straffnivån för gärningen på den generella straffnivån.³¹ Burman uppmärksammar att ett brottsofferperspektiv ligger inbäddat i straffvärdesbedömningen, i och med att det sammanfaller med den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Hon ser dock inget värde i att beakta brottsofferintressen vid påföljdsvalet, då det har betydligt svagare koppling till klander och upprättelse än bedömningar av straffvärdet. Det bör vara reserverat för staten att omvandla gärningens klander till en konkret påföljd och påföljdsvalet bör inte ses som en privat affär mellan gärningsperson och offer.³²

Holmgren framhåller att brottsofferintresset inte är tillräckligt för att motivera straffrättssystemets existens, då det finns brott som riktar sig även mot allmänna intressen. Dessutom är en definierande egenskap hos den moderna rättsstaten att staten övertar konflikter som annars enskilda hade behövt hantera själva. Åsidosättandet av brottsoffret i straffsystemet kan därför ses som ett medvetet val från statens sida. Brottsoffers intressen kan visserligen användas för att motivera straffhotet eftersom det minskar risken för brott, varav potentiella brottsoffer skyddas på abstrakt nivå. När väl ett brott inträffat och frågor om ansvar och påföljd aktualiseras i det konkreta fallet förskjuts dock brottsoffret till en sekundär aktör.³³

2.2 Rättssäkerhet

Rättssäkerhet är en av de grundläggande principerna som straffrätten vilar på. Det definieras i regel som ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”. Kärnan

³⁰ Nylén 2014 s. 197

³¹ Holmgren 2021 s. 102.

³² Burman 2011 s. 293 f.

³³ Holmgren 2021 s. 100 ff.

ligger med andra ord i förutsebarheten av rättsliga besluts utfall.³⁴ Av detta följer även att rättssäkerhet förutsätter ett krav på att den offentliga makten utövas under lagarna.³⁵

För att definiera vad rättssäkerhet innebär uppställs i prop. 1984/85:32 sex punkter som avser fånga hävdvunna formella rättssäkerhetsgarantier. Punkterna omfattar krav på fria och oavhängiga domstolar som endast är bundna av lag, en rätt till domstolsprövning av tvångsåtgärder, att ingripanden endast får ske med stöd av klar och tydlig lag, att lagstiftning inte får ske om enskilda fall eller personer, ett förbud mot retroaktiv lag samt ett krav på full bevisning.³⁶

Jareborg framhäver att rättssäkerhet kan förklaras som ett grundvärde, eftersom det är kränkande att utsättas för statens godtycke med avseende på rätten. Godtycket kan visa sig genom brist på rättslig reglering, att överheten ignorerar existerande reglering eller nyckfulla och överrumplande rättsändringar. Det kan även visa sig genom rättsovisshet, att lagar är så svårbegripliga att det är svårt att få information om lagens innehåll.³⁷

Legalitetsprincipen utgör ett centralt begrepp för förståelsen av rättssäkerhet, men även ett krav för den. Det föreligger på så sätt ett ouplösligt samband mellan rättssäkerhet och legalitet.³⁸ Legalitetsprincipen förankras i 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen och artikel 7 i EKMR³⁹, samt 1 kap. 1 § BrB och 5 § 1 stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken. Principen sätter en grundläggande ram för *hur* kriminalisering ska ske. von Feurbach gav principen den bekanta formuleringen ”nulla poena sine lege, nulla poena sine crimine, nullum crimen sine poena legali”, översatt till inget straff utan lag, inget straff utan brott och inget brott utan kriminalisering genom lag.⁴⁰ Legalitetsprincipen fungerar som en garanti för rättssäkerheten genom att ställa

³⁴ Jareborg 1992 s. 83; Zila 1990 s. 284.

³⁵ Zila 1990 s. 284.

³⁶ Prop. 1984/85:32 s. 38.

³⁷ Jareborg 2011 s. 113.

³⁸ Jareborg 2011 s. 113; Zila 1990 s. 296.

³⁹ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁴⁰ Se även Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 45 f.

krav på lagstiftningen för att medborgarna ska kunna förutse när och hur de kan bli föremål för straffrättsliga ingripanden.⁴¹

Legalitetsprincipen kan sammanfattas i fyra krav: ett krav på att brottet och straffet finns föreskrivet, att föreskriften inte får användas retroaktivt till gärningspersonens nackdel, att föreskriften inte genom analogisk tillämpning får utsträckas utöver ordalydelsen till gärningspersonens nackdel och, slutligen, måste föreskriften vara åtminstone till en rimlig grad bestämd till sin utformning, det vill säga begriplig och precis. Vad gäller obestämdhetsförbudet kan situationen vara något oklar, eftersom språket alltid är obestämt och att ett inte obetydande mått av oklarhet uppenbarligen tillåts.⁴²

Legalitetsprincipen hindrar dock inte att ny praxis som förändrar rättsläget träder i kraft omedelbart, förutsatt att det ryms inom straffbudets ordalydelse. Det gäller även för det fall förändringen innebär en skärpt reaktion på brott. Högsta domstolen har även i ett ärende gällande frågan om resning på grund av ändrad straffmättningspraxis konstaterat att förändrad praxis från Högsta domstolen inte utgör grund för resning.⁴³

2.3 Proportionalitet och humanitet

För att uppfylla krav på någon slags rättvisa är det inte rimligt att alla brott bestraffas med samma sanktion. I stället anses att straffutdömandet bör ske utifrån *förtjänst*; lagöverträdaren ska dömas till det straff som denne har gjort sig förtjänt av. Denna bedömning kan ske på många olika sätt, men grundläggande är att de värden och intressen som kränks eller hotas av gärningen beaktas. För detta är även *skuldprincipen* central, det vill säga att den som straffas också klandras utifrån sin skuld.⁴⁴

Jareborg och Zila förklarar att straff efter förtjänst på kriminaliseringsnivån förutsätter en värdering av klandervärdhet och gärningens förkastlighet. Genom att tilldela gärningar en straffskala utifrån vad som framstår som rättvist eftersträvas dels *proportionalitet* mellan en otillåten brottstyps allvar och dess

⁴¹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 46.

⁴² Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 46.

⁴³ Högsta domstolen mål nr Ö 3071-11, beslut 2011-07-07; se även Perklev 2016 s. 211 f.

⁴⁴ Jfr Jareborg & Zila 2020 s. 68 f.

bestraffning, dels *ekvivalens* på så sätt att lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt. På tillämpningsnivån sker en rättvis straffbestämning utifrån samma överväganden. Avgörande för bedömningen blir i stället den konkreta lagöverträdarens skuld och den konkreta gärningens förkastlighet.⁴⁵

Jareborg och Zila framhåller att det inte finns någon naturlig grund för vilket straff en lagöverträdare förtjänar för sitt handlande. Det kan dock anses att rättvisan inte kräver att lika fall behandlas lika. I stället kan alla straff beaktas som rättvisa om det är vad brottslingen förtjänar, utan att det nödvändigtvis är ”det rätta” straffet. Vad som avses är i stället att straffet inte är oförtjänt, varken för strängt eller för mildt. De menar vidare att det går att skilja mellan *absolut proportionalitet*, att det skulle vara möjligt att till ett brott direkt knyta ett visst straff, och *relativ proportionalitet*, som syftar till att värdera huruvida ett visst brott bör bestraffas hårdare eller mildare i förhållande till ett annat brott.⁴⁶

Humanitetsprincipen vilar på ett budskap om att en humanitet bör tillämpas i straffrättskipning genom att restriktivitet bör råda i utdömandet av fängelsestraff. Ulväng sammanfattar principen i tre delar. Först och främst innebär den ett generellt krav på rimlighet och måttlighet vid bestraffning. För det andra bör, till en viss gräns, barmhärtighet vid bestraffning visas genom förståelse och tolerans inför det mänskliga i att begå misstag, medkänsla för det lidande som straff innebär samt respekt för människors förmåga att ta till sig klander. Slutligen bör fängelsestraff undvikas.⁴⁷ Borgeke och Forsgren förklarar att principen därför innebär att den mildaste påföljden bör väljas och för det fall ett frihetsberövande inte går att undvika bör det göras så kort som möjligt.⁴⁸

Vad gäller humanitet är inte problemet med fängelse att straffet i sig skulle vara inhumant. Tvärtom kan anstaltsvistelsen för den socialt utsatta innebära förhöjda livsförhållanden. Straffformen kan dock i allmänhet ha allvarliga verkningar för den dömda som går långt utöver själva frihetsberövandet. Såväl familjeliv som arbetsliv kan förstöras samtidigt som fängelsestraffets stigmatiserande verkan kan försvåra även för framtida sociala relationer.⁴⁹ Vad gäller

⁴⁵ Jareborg & Zila 2020 s. 69.

⁴⁶ Jareborg & Zila 2020 s. 70.

⁴⁷ Ulväng 2005 s. 106 f.

⁴⁸ Borgeke & Forsgren 2021 s. 42.

⁴⁹ Jfr prop 1980/81:44 s. 11; Jareborg & Zila 2020 s. 97.

repressionsnivå framhåller Jareborg och Zila att varken allmän- eller individual-preventiva skäl eller ekonomiska aspekter kan användas för att försvara höga straffnivåer. Samtidigt är proportionalitetssynpunkter neutrala i förhållande till straffnivån. Det är dock förenligt med humanitet att genomföra sänkningar av repressionsnivån, varav de anser att de kortaste fängelsestraffen bör avskaffas och övriga halveras.⁵⁰

Högsta domstolen har i NJA 2012 s. 464 tangerat frågor om humanitet och frihetsberövande. I målet behandlades frågan om ersättning för ett frihetsberövande där en misstänkt suttit häktad utan att det till slut ledde till åtal. Den misstänkte hade tidigare avtjänat fängelsestraff och blev dessutom åter häktad bara veckor efter frisläppandet. Frågan uppkom om detta skulle föranleda en nedsättning av ersättningen. Högsta domstolen uttalar då följande: ”Ett frihetsberövande innebär att den enskilde för en tid har begränsats i sina möjligheter att själv bestämma över hur han eller hon ska leva sitt liv. Av allmänt omfattade etiska och humanistiska värderingar följer att social ställning saknar betydelse för hur man bör se på värdet av den enskildes frihet. Ur det rättighetsperspektiv som i allt högre grad har kommit att präglade synen på rättsordningen [...] är den givna utgångspunkten att allas frihet värderas lika.”⁵¹

⁵⁰ Jareborg & Zila 2020 s. 96 f.

⁵¹ NJA 2012 s. 464 p. 11; sen även Lernestedt s. 132 f.

3 Påföljdssystemet

3.1 Straffrättsliga sanktioner

I det svenska rättssystemet görs bland de påföljder som kan följa på brott åtskillnad mellan å ena sidan *straff* och å andra sidan *annan påföljd för brott*.⁵²

Enligt 1 kap. 3 § BrB är endast böter och fängelse sådana påföljder som utgör straff. Andra påföljder som kan utdömas för brott är enligt samma lagrum villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. I 32 kap. BrB föreskrivs även särskilda påföljder för unga lagöverträdare, så som ungdomsvård, ungdomstjänst och ungdomsövervakning.

Böter förekommer enligt 25 kap. 1 § BrB i tre former: *dagsböter*, *penningböter* och *normerade böter*. Om inte annat är föreskrivet åsyftas dagsböter när straffet är angivet till böter. Vid utdömandet av dagsböter bestäms enligt 25 kap. 2 § BrB varje dagsbot till en viss storlek utefter gärningspersonens ekonomiska förhållanden och antalet dagsböter efter gärningens allvar. Enligt 25 kap. 3 § BrB utdöms penningböter med ett visst bestämt belopp. Normerade böter bestäms enligt 25 kap. 4 § BrB utifrån särskilda beräkningsgrunder, exempelvis i förhållande till värdet på en vara.⁵³

Fängelse är enligt 1 kap. 3 § och 30 kap. 1 § BrB den strängaste påföljden. Fängelse kan enligt 26 kap. 1 § BrB som lägst utdömas med 14 dagar och som högst på 10 år eller livstid. Straffformen innebär enligt 26 kap. 4 § BrB bestraffning genom frihetsberövande och verkställs normalt på kriminalvårdsanstalt. Anstaltsvistelsen ska enligt 1 kap. 5 § fängelselagen (2010:610), FängL, utformas på ett sätt som främjar den intagnes anpassning i samhället och motverkar frihetsberövandets negativa följder. Den intagne ska även enligt 1 kap. 4 § FängL behandlas med förståelse och respekt för sitt människovärde.⁵⁴

Vid kortare fängelsestraff kan även verkställighet ske utanför anstalt genom *intensivövervakning med elektronisk kontroll*, så kallad *elektronisk fotboja*. Verkställighetsformen regleras i lagen (1994:451) om intensivövervakning med

⁵² Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 16.

⁵³ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 31 f.

⁵⁴ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 36.

elektronisk kontroll, IÖVL. Där föreskrivs, enligt 1–3 §§ IÖVL, att fängelsestraff som inte överstiger sex månader kan verkställas utanför anstalt i den dömdes bostad. Det fungerar alltså i praktiken som ett utgångsförbud som kontrolleras med den elektroniska fotbojan.⁵⁵ Möjligheten till verkställighet genom intensivövervakning är dock begränsat till lämpliga fall och förutsätter bland annat att den dömda lever under ordnade förhållanden. Bland kraven kan nämnas att den dömda måste ha en permanent bostad och en sysselsättning. Det senare kan dock frivården hjälpa till att ordna.⁵⁶

Frivårdspåföljderna *villkorlig dom* och *skyddstillsyn* är, enligt 27 kap. 1 §, 28 kap. 1 § och 30 kap. 1 § BrB, strängare straff än böter men mindre stränga än fängelse. Villkorlig dom löper enligt 27 kap. 3–5 §§ BrB under en tid om två år med en skyldighet att iaktta skötsamhet, efter förmåga försörja sig samt efter bästa förmåga betala eventuella skadestånd kopplade till brottet.⁵⁷ Om den dömda begår nya lagöverträdelser under prøvotiden kan den villkorliga domen enligt 27 kap. 6 § BrB undanröjas och en annan påföljd, exempelvis fängelse, fastställas i stället. Villkorlig dom ska som huvudregel förenas med dagsböter, enligt 27 kap. 2 § och 30 kap. 8 § BrB.

Skyddstillsyn, som anses vara en något mer ingripande påföljd än villkorlig dom, fortgår enligt 28 kap. 4–5 §§ BrB under en prøvotid om tre år och den dömda ställs även under övervakning.⁵⁸ En skyddstillsyn kan även, enligt 28 kap. 6 § med hänvisning till 26 kap. 16 § BrB, förenas med särskilda föreskrifter av olika slag, exempelvis vård mot missbruk eller programverksamhet för att förebygga återfall i brott. Dessa föreskrifter kan variera stort och ske så väl i öppen vården som på institution.⁵⁹ I vissa fall kan en sådan föreskrift vara avgörande för möjligheten att döma till skyddstillsyn i stället för fängelse och kräver då enligt 30 kap. 9 § BrB den tilltalades samtycke. Det talas därför om äkta respektive oäkta kontraktsvård.⁶⁰ Skillnaden mellan dem och hur de används utvecklas mer i avsnitt 3.4.4. Enligt 28 kap. 3 § BrB kan även skyddstillsyn

⁵⁵ Se även Kriminalvården 'Fotboja'.

⁵⁶ Jfr 4 och 8 §§ IÖVL; Kriminalvården 'Fotboja'; Kriminalvården 'Regler vid fotboja'.

⁵⁷ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 41.

⁵⁸ Se "Socialkontorsfallet" NJA 2000 s. 314 och "Skärtorsdagsdomen" NJA 2008 s. 359 angående förhållandet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn.

⁵⁹ Kriminalvården 'Kontraktsvård'.

⁶⁰ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 47.

skärpas genom att förenas med fängelse i högst tre månader. Det är även möjligt att förena skyddstillsyn med böter, enligt 28 kap. 2 § BrB, men det sker mera sällan.⁶¹

Såväl villkorlig dom som skyddstillsyn kan, enligt 27 kap. 2–2 a §§ BrB och 28 kap. 2–2 a §§ BrB, förenas med samhällstjänst i syfte att göra straffet mer kännbart.⁶² För att samhällstjänst ska bli aktuellt krävs, enligt 30 kap. 7 och 9 §§ BrB, dels den tilltalades samtycke, dels att den tilltalade anses lämplig för samhällstjänst. En tilltalad kan anses olämplig om dennes möjlighet att fullgöra samhällstjänsten anses begränsad på grund av exempelvis missbruk eller andra personliga förhållanden.⁶³

3.2 Påföljdsbestämning

När rätten konstaterat att den tilltalade ska dömas för den åtalade gärningen aktualiseras frågan vilken påföljd som ska följa på brottet. Reglerna för påföljdsbestämningen hittas i 29 och 30 kap. BrB. I 29 kap. regleras bland annat hur gärningens eller gärningarnas *straffvärde* ska bestämmas. Straffvärdet kan beskrivas ge uttryck för brottslighetens förkastlighet och kvantifieras i en skala om ett visst antal böter eller en viss fängelsestid.⁶⁴ I 30 kap. följer sedan regler om vilken påföljd som ska väljas.

Eftersom fängelse enligt 1 kap. 5 § BrB alltid är att anse som ett strängare straff än böter saknas överlappning mellan straffen. Det innebär att även det högsta möjliga bötesstraffet anses som ett mildare straff än det fängelse i två veckor, vilket är det kortaste fängelsestraffet. Rätten har därför att ta ställning till om brottsligheten vid en preliminär bedömning av straffvärdet enligt 29 kap. BrB befinner sig på den så kallade *bötesnivån* eller *fängelsevenivån*. Vidare följer av 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § att skyddstillsyn och villkorlig dom först kan utdömas om straffet inte anses kunna stanna vid böter. Inte heller här finns alltså någon överlappning, utan det högsta möjliga bötesstraffet anses vara en mildare påföljd än en ren villkorlig dom.⁶⁵

⁶¹ Jareborg & Zila 2020 s. 46 f.

⁶² Se även Jareborg & Zila 2020 s. 44.

⁶³ Prop. 1997/98:96 s. 98 f.; prop. 1989/90:7 s. 21.

⁶⁴ Jareborg & Zila 2020 s. 105 och 110 f.

⁶⁵ Jfr Jareborg och Zila s. 139 f. och 143.

Straffmätningen sker enligt 29 kap. 1 § BrB inom ramen för den tillämpliga straffskalan utifrån brottets straffvärde. Om bedömningen landar i slutsatsen att påföljden kan stanna vid böter ska en slutlig straffmätning ske för att utreda hur stort bötesbelopp som ska utdömas.⁶⁶

Vidare blir inte fängelsestraff aktuellt för det fall *överlämnande till särskild vård* enligt 31 kap. BrB är för handen, exempelvis på grund av att den tilltalade lider av en psykisk störning. Fängelsestraff kan även enligt 30 kap. 6 § BrB vara uteslutet om gärningen begåtts under en allvarlig psykisk störning. Särskilda regler gäller även för unga lagöverträdare enligt 32 kap. BrB.⁶⁷

3.3 Straffmätning och brottslighetens straffvärde

Enligt 29 kap. 1 § BrB ska straffvärdet bestämmas utifrån ”den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.” Jareborg och Zila förklarar att straffvärdet på detta sätt ger uttryck dels för gärningens skadlighet eller farlighet, dels den tilltalades skuld.⁶⁸

I 29 kap. 2 § BrB uppräknas ett antal omständigheter som verkar försvårande för straffvärdet. Bland annat ska beaktas om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått, visat stor hänsynslöshet, utnyttjat någon annans skyddslöshet eller beroendeställning samt om brottet förövats i organiserad form. Som förmildrande omständigheter ska enligt 29 kap. 3 § BrB beaktas bland annat om den tilltalade haft bristande insikter om gärningen på grund av psykisk sjukdom eller bristande utveckling, om gärningen föranletts av stark medkänsla eller om den tilltalade blivit provocerad.

Straffmätningen resulterar i ett konkret bötes- eller fängelsestraff. En slutlig straffmätning avseende fängelse ska dock ske först efter en prövning enligt 30 kap. BrB.⁶⁹ Utöver straffvärdet ska vid straffmätningen *billighetsskålen* i 29 kap.

⁶⁶ Jareborg & Zila 2020 s. 139 f.

⁶⁷ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 139 f.

⁶⁸ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 105.

⁶⁹ Jfr Jareborg & Zila 2020 s. 124.

5 § BrB samt den tilltalades ungdom enligt 29 kap. 7 § BrB beaktas i sänkande riktning. Billighetsskälerna omfattar bland annat omständigheter som att den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada eller förlorat sin anställning, försökt begränsa skadan av brottet eller om lång tid förflutit sedan brottet begicks. Den strafflängd som konstateras efter en sådan prövning kallas *straffmättningsvärde* och motsvarar längden av det fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse hade valts som påföljd.⁷⁰

3.4 Påföljdsvalet

3.4.1 Fängelse i sista hand

Om varken bötesstraff, överlämnande till särskild vård eller fängelseförbud enligt 30 kap. 6 § BrB är för handen befinner sig gärningarna på fängelsenivån och en bedömning enligt 30 kap. 4 § BrB aktualiseras. Vid detta steg har som framgår ovan redan bötesstraff uteslutits. Bedömningen syftar i stället till att utreda i fall fängelse ska utdömas eller om påföljden kan stanna vid en frivårds-påföljd, så som villkorlig dom eller skyddstillsyn.⁷¹

Enligt första meningen i 30 kap. 4 § första stycket BrB föreskrivs en presumtion mot fängelse: ”Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse.”⁷² Vidare ska enligt lagrummet billighetsskälerna i 29 kap. 5 § BrB, det vill säga omständigheter som anknyter till den tilltalades person och handlande efter brottet, beaktas som skäl mot fängelse.⁷³ Presumtionen gör sig enligt 30 kap. 5 § ännu starkare vad gäller unga lagöverträdare. Presumtionen innebär att värdemässigt utgör inte villkorlig dom respektive skyddstillsyn alternativ till fängelsestraff. Tvärtom är fängelse en alternativ påföljd till skyddstillsyn respektive villkorlig dom, vilket endast kan användas för det fall möjligheten att döma till annan påföljd är utesluten.⁷⁴

⁷⁰ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 14.

⁷¹ Jareborg & Zila 2020 s. 139 ff.

⁷² Se även prop. 1997/98:96 s. 113 och ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 13.

⁷³ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 13.

⁷⁴ Jareborg & Zila 2020 s. 143.

3.4.2 Skäl för fängelse

Som skäl för fängelse uppräknas i 30 kap. 4 § andra stycket BrB de tre presumtionsbrytande omständigheterna: brottslighetens straffvärde, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Uppräkningen är uttömmande och inga andra skäl för fängelse får beaktas.⁷⁵ Enligt lagförarbeten till påföljdsvalsreformen 1989 ska inte de tre skälen beaktas var för sig, utan en sammanvägd bedömning göras.⁷⁶

Alla straffvärden talar inte generellt för fängelse och det räcker inte heller att straffvärdet är sådant att brottsligheten befinner sig på fängelsenivån för att fängelse ska presumeras. Först när straffvärdet uppgår till fängelse i ett år eller mer anses straffvärdet ensamt tala för ett fängelsestraff. Denna ettårsgräns härstammar ur ett lagförarbetsuttalande i samband med påföljdsvalsreformen 1989.⁷⁷ Borgeke och Forsgren framför att även om gränsen var menat som ett riktvärde har det i rättstillämpningen tolkats som en relativt skarp gräns.⁷⁸

Ettårsgränsen höjs om det föreligger billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § BrB eller om det rör sig om en ung lagöverträdare. Därför är det i praktiken inte straffvärdet som avses. I stället är det straffmättningsvärdet, vilket alltså motsvarar längden av det straff som faktiskt hade dömts ut om fängelse valts som påföljd, som avses i denna bedömning. Vid straffmättningsvärden om ett år eller mer anses därför en presumtion för fängelse föreligga.⁷⁹ Brottslighetens art och återfall ges därmed främst betydelse för påföljdsvalet vid straffmättningsvärden lägre än ett års fängelse.⁸⁰

Vad gäller betydelsen av den tilltalades brottsåterfall uttalades i lagförarbetena att faktorer som ska beaktas är dels i vilken mån brottsligheterna varit likartade, dels i vilken mån de båda brottsligheterna varit allvarliga, dels om det rör sig om flertalet återfall under några år. Det framhålls i propositionen att ju

⁷⁵ Prop. 1997/98:96 s. 113; Borgeke & Forsgren 2021 s. 338; Jareborg & Zila 2020 s. 139 f.

⁷⁶ Prop. 1987/88:120 s. 102

⁷⁷ Prop. 1987/88:120 s. 100.

⁷⁸ Borgeke & Forsgren 2021 s. 344.

⁷⁹ Borgeke & Forsgren 2021 s. 344; se även ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 14 och ”Pistolen på Tellusgatan” NJA 2016 s. 553.

⁸⁰ Prop. 1997/98:96 s. 113.

längre tid som förflutit mellan brotten, desto mindre talar återfallet i sig för ett fängelsestraff.⁸¹

Brottslighetens art kan alltså trots att brottslighetens straffvärde inte är särskilt högt och den tilltalade är ostraffad utgöra skäl för fängelse. Det finns till skillnad från bedömningen av straffvärdet ingen lagreglering som ger ledning för bedömningen att brottslighetens art. Bedömningen är starkt förknippad med brottstypen, även om en bedömning av brottslighetens art ska göras även av omständigheterna i det enskilda fallet.⁸² En mer ingående beskrivning av brottslighetens art följer i avsnitt 4.

Om bedömningen resulterar i att varken brottslighetens straffvärde, art eller den tilltalades tidigare brottslighet skapar en presumtion för fängelse ska en icke-frihetsberövande påföljd väljas. Rätten ska då välja mellan skyddstillsyn och villkorlig dom. Om bedömningen enligt 30 kap. 4 § i stället resulterar i en presumtion för fängelse, kan det föreligga särskilda skäl för att villkorlig dom eller skyddstillsyn ändå ska användas. Om rätten landar i slutsatsen att sådana särskilda skäl inte föreligger och att fängelse därför ska utdömas ska en slutlig straffmätning ske för att bestämma fängelsestraffets längd.⁸³

3.4.3 Valet mellan skyddstillsyn och villkorlig dom

Om prövningen enligt 30 kap. 4 § BrB resulterar i att påföljden kan stanna vid en frivårdspåföljd har rätten att ta ställning till om villkorlig dom eller skyddstillsyn ska väljas. I detta stadi är inte frågan huruvida villkorlig dom, fängelse eller skyddstillsyn bör väljas. Frågan om å ena sidan fängelse, å andra sidan villkorlig dom eller skyddstillsyn ska utdömas har redan avgjorts. Frågan är endast om villkorlig dom *eller* skyddstillsyn ska utdömas.⁸⁴

Som skäl för villkorlig dom ska enligt 30 kap. 7 § första stycket BrB beaktas ”om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet.” Som skäl för skyddstillsyn kan i stället, enligt 30 kap. 9 § första stycket BrB beaktas ”om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt

⁸¹ Prop. 1987/88:120 s. 101.

⁸² Jfr Borgeke & Forsgren 2021 s. 351.

⁸³ Jareborg & Zila 2020 s. 139 f. och 151 ff.

⁸⁴ Jareborg & Zila 2020 s. 150 f.

brottslighet.” Skälen för påföljderna skiljer sig alltså åt på så sätt att villkorlig dom är lämpligt för den där brottsåterfall inte förväntas, medan skyddstillsynen ska hjälpa lagöverträdaren att avhålla sig från förväntad fortsatt brottslighet. Jareborg och Zila betonar att det dock snarare handlar om att utreda huruvida lagöverträdaren har behov av stöd och hjälp, än prognoser av dennes risk för återfall.⁸⁵ I praktiken innebär detta att villkorlig dom i större utsträckning används för förstagångsöverträdare, medan skyddstillsyn används för återfallsförbrytare. Skyddstillsyn anses också vara en något mer ingripande påföljd än villkorlig dom.⁸⁶

Jareborg och Zila framhåller att även om lagtexten är utformad som att vissa krav ska vara uppfyllda för utdömandet av en påföljd, innebär det inte att fängelse ska utdömas om varken förutsättningarna i 30 kap. 7 § eller 9 § BrB är uppfyllda. Därför anser de att det i ett sådant fall bör utdömas villkorlig dom.⁸⁷ Borgeke och Forsgren menar i stället att om straffvärdet närmar sig ett år kan en villkorlig dom även förenat med böter framstå som ett inte tillräckligt ingripande straff. De menar att de i dessa fall går att utdöma skyddstillsyn.⁸⁸

Om villkorlig dom väljs som påföljd ska den som huvudregel förenas med böter enligt 30 kap. 8 § BrB. Även vid skyddstillsyn ska rätten överväga om påföljden ska förenas med böter enligt 30 kap. 10 § BrB, men skälen för detta är betydligt svagare än vid villkorlig dom.⁸⁹

3.4.4 Särskilda skäl mot fängelse

Även för det fall det konstateras föreligga en presumtion för fängelse kan det ändock föreligga särskilda skäl för att påföljden ska stanna skyddstillsyn eller villkorlig dom. Det finns fyra presumtionsbrytande omständigheter som kan utgöra sådana särskilda skäl: att förena påföljden med en föreskrift om samhällstjänst, om den tilltalade haft en positiv utveckling, kontraktsvård samt att förena skyddstillsyn med fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB.⁹⁰

⁸⁵ Jareborg & Zila 2020 s. 150 f.

⁸⁶ Borgeke & Forsgren 2021 s. 58 f.

⁸⁷ Jareborg & Zila 2020 s. 150 f.

⁸⁸ Borgeke & Forsgren 2021 s. 58 f.

⁸⁹ Se även Borgeke & Forsgren 2021 s. 58 f.

⁹⁰ Jareborg & Zila 2020 s. 139 f. och 151 ff.

Syftet med införandet av samhällstjänst i svensk rätt var för att kunna göra en icke-frihetsberövande påföljd mer kännbar. På det sättet skulle korta fängelsestraff som utdömts framför allt på grund av artbrottslighet kunna undvikas i många fall. Samhällstjänst anses dock mindre lämpligt när brottets straffvärde talar för fängelse. Alltså bör inte samhällstjänst bryta fängelsepresumtionen om brottslighetens straffvärde uppgår till ett år eller mer. En nyanserad bedömning av möjligheten att förena en påföljd med samhällstjänst ska dock göras i det enskilda fallet.⁹¹

Som framgått i tidigare avsnitt krävs för användandet av en föreskrift om samhällstjänst den dömdes samtycke samt att denne anses lämpligt för utförandet av samhällstjänst.⁹² Varken brottslighetens art eller återfall utgör hinder mot att använda en föreskrift om samhällstjänst. Om straffvärdet av ett brott som är ett artbrott uppgår till sex månader eller mer anses det dock enligt rättspraxis krävas ”alldeles särskilda skäl” för att inte döma till fängelse.⁹³

Som särskilda skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse kan domstolen beakta att den dömda har haft en positiv utveckling, enligt 30 kap. 9 § andra stycket första och andra punkten BrB. Enligt första punkten kan beaktas att en förbättring skett i den tilltalades personliga situation. Det kan exempelvis röra sig om positiva förändringar vad gäller dennes boendesituation, arbete eller missbruk. Enligt andra punkten kan beaktas om den tilltalade undergår behandling mot missbruk eller annat som har samband med dennes brottslighet. Av viss betydelse är huruvida den tilltalade påbörjat behandlingen på eget initiativ. Jareborg och Zila framhåller att även om uppräkningsmenaden är menad att vara exemplifierande behandlas den någorlunda uttömmande i rättstillämpningen.⁹⁴

Kontraktsvård utgör inte en självständig påföljd, utan innebär endast att skyddstillsynen förenas med en föreskrift om att den dömda ska följa en särskild behandlingsplan. Det kan utdömas om den tilltalade samtycker till att genomgå en behandling i de fall ett missbruk eller annat förhållande som kräver vård eller

⁹¹ Prop. 1997/98:96 s. 93 ff.

⁹² Jareborg & Zila s. 44 f., 47 och 153 ff.

⁹³ Se t.ex. NJA 1999 s. 769 och NJA 2000 s. 195. Se även Jareborg & Zila 2020 s. 153 ff.

⁹⁴ Se även Jareborg & Zila 2020 s. 151 f.

behandling i väsentlig grad bidragit till att denne begått brottet. Behandlingen består av en i förhand bestämd plan som genomförs under verkställigheten.⁹⁵

Kontraktsvård förekommer i två former som förekommer på olika nivåer i straffsystemet. Borgeke och Forsgren benämner dessa *äkta* respektive *oäkta kontraktsvård*. Medan den oäkta kontraktsvården endast är en ”vanlig” skyddstillsyn med en föreskrift om behandling, har föreskriften i en äkta kontraktsvård varit avgörande för möjligheten att döma till skyddstillsyn. Detta framgår av 28 kap. 6 b § första stycket BrB. Vid en äkta kontraktsvård har alltså genom förenandet med en föreskrift om kontraktsvård fängelsepresumtionen brutits och fängelsestraff kunnat undvikas. Därför ska vid äkta kontraktsvård, men inte vid oäkta, längden på det fängelsestraff som hade dömts ut om fängelse valts som påföljd anges i domslutet.⁹⁶

Den behandlingsplan som är tänkt att utdömas måste framstå som tillräckligt ingripande i förhållande till det fängelsestraff den ska ersätta. Kontraktsvård kan enligt förarbetsuttalanden i vart fall ofta ersätta fängelse i upp till två år. Det framhålls dock att en skarp gräns inte bör dras.⁹⁷ Det förekommer därför även vid straffmättningsvärden över två år. Vad gäller möjligheten att ersätta ett fängelsestraff menar Borgeke och Forsgren att brottslighetens art inte bör tillmätas någon betydelse i bedömningen om den planerade behandlingen är tillräckligt ingripande. Kontraktsvård blir dessutom ofta aktuellt vid typiska artbrott så som trafikonykterhetsbrott och narkotikabrott. Dock, framhåller de, har Högsta domstolen i ett flertal avgöranden uttryckt sig som att frågan inte är helt klar och det förekommer fall då behandlingsplanen inte ansetts tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art. Här hänvisas bland annat till NJA 1988 s. 413 och NJA 2006 s. 212. De framhåller dock att detta kan bero på utformningen av den specifika behandlingsplanen.⁹⁸

Skyddstillsyn kan slutligen göras mer kännbart genom att utdömas i förening med fängelse i högst tre månader enligt 28 kap. 3 § BrB. Enligt 30 kap. 11 § BrB får så ske endast när det är ”oundgängligen påkallat med hänsyn till

⁹⁵ Borgeke och Forsgren 2021 s. 507 ff.

⁹⁶ Borgeke och Forsgren 2021 s. 507 ff.

⁹⁷ Prop. 1986/87:106 s. 36.

⁹⁸ Borgeke & Forsgren 2021 s. 512 ff. med hänvisning till prop. 1986/87:106.

brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet”. Det kan alltså endast användas när alternativet är ett längre fängelsestraff. Brottets art nämns här inte som skäl, men det torde enligt Jareborg och Zila ha samband med att brottets art främst aktualiseras vid lägre straffvärden. De menar därför att det inte är uteslutet att använda vid artbrottslighet där straffvärdet överstiger sex månader.⁹⁹ Högsta domstolen har även bekräftat att kombinationen skyddstillsyn med fängelse kan utdömas även i stället för fängelsestraff mellan sex och tio månader, det vill säga när brottets art varit avgörande för fängelsepresumtionen.¹⁰⁰ Borgeke och Forsgren framhåller att kombinationen i praktiken framför allt används i just detta intervall. Därför bör brottslighetens art läsas in i paragrafen.¹⁰¹

⁹⁹ Jareborg & Zila 2020 s. 152.

¹⁰⁰ ”Misshandeln i Delsbo” NJA 2013 s. 922.

¹⁰¹ Borgeke och Forsgren 2021 s. 530 f.

4 Brottslighetens art

4.1 Artbrottsregleringens bakgrund och syfte

4.1.1 Påföljdsval enligt 1965 års BrB

Brottslighetens art som skäl för fängelse infördes tillsammans med 30 kap. 4 § BrB i sin nuvarande lydelse vid påföljdsvalsreformen 1989. Innan dess gällde det påföljdsvalssystem som infördes i 1965 års BrB.¹⁰²

Vid införandet av 1965 års BrB var beredningen starkt influerad av individualprevention och behandling. Behandlingstanken ansågs dock sakna stöd i den kriminalpolitiska forskningen och mötte därför starkt motstånd. Påföljdsvalet kom därför att utgöra en kompromiss mellan de i och för sig oförenliga teorierna om individualprevention och allmänprevention.¹⁰³ Dåvarande 1 kap. 7 § BrB, vilken ligger till grund för dagens artbrottsreglering, stadgade att rätten vid val av påföljd, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, skulle fästa särskilt avseende vid att påföljden skulle vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.¹⁰⁴

Vid påföljdsbestämning skulle alltså domstolen i det enskilda fallet göra en avvägning mellan individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn.¹⁰⁵ De individualpreventiva tankarna talade i allmänhet mot fängelse medan allmänprevention talade för ett fängelsestraff. Från politiskt håll ansåg det nödvändigt att döma till korta fängelsestraff vid vissa typer av brott, främst trafikonykterhetsbrott och mened, även vid låga straffvärden. Domaren tilläts på detta inte bara se till vad den enskilda gärningen förtjänade för straff, utan också försöka utröna vilka effekter det enskilda straffutdömandet kunde ha på framtida lagöverträdare.¹⁰⁶ Systemet kritiserades bland annat för att det i praktiken inte är möjligt att i det enskilda fallet förutse vilka verkningar ett fängelsestraff kan få.¹⁰⁷

¹⁰² Prop. 1987/88:120 s. 98 f.; SOU 1995:91 del II s. 134.

¹⁰³ SOU 1995:91 del II s. 44 f.; Borgeke & Forsgren 2021 s. 349.

¹⁰⁴ Prop. 1962:10 del A s. 10; SOU 1995:91 del II s. 44 f., s. 134.

¹⁰⁵ SOU 2012:34 band II s. 88.

¹⁰⁶ Borgeke & Forsgren 2021 s. 349.

¹⁰⁷ Prop. 1987/88:120 s. 32.

4.1.2 Påföljdsvalsreformen 1989

Vid påföljdsvalsreformen 1989 gjordes omfattande ändringar i påföljdsvalssystemet. Det gamla systemet avskaffades och 30 kap. 4 § BrB tillsammans med brottslighetens art som skäl för fängelse infördes. Reformen syftade till att öka förutsebarheten och enhetligheten i rättsskipningen även vad gäller påföljdsvalet. Det bestämdes därför att straffvärdet skulle vara ledande för påföljdsvalet.¹⁰⁸ I första hand ansågs det falla på lagstiftaren att utforma straffsystemet så att preventionsaspekterna tillgodoses utan att detta går ut över kraven på legalitet och enhetlighet i rättstillämpningen. Domstolarna skulle därmed inte längre tillmäta vare sig allmän- eller individualpreventiva hänsyn någon betydelse i det enskilda fallet. Det uttalades också att det inte är förenligt med kravet på likhet inför lagen att avvika från sedvanlig påföljdsbestämning i det enskilda fallet för att av allmänpreventiva skäl statuera exempel.¹⁰⁹

Allmänpreventiva hänsyn skulle alltså inte längre beaktas i straffrättsskipningen, utan i stället på lagstiftningsnivå. Skälet var att straffets allmänpreventiva funktion främst ansågs möjligt att upprätthålla genom en fast och konsekvent praxis, med vilken det skulle visas att straffhotet inte var tomt. Enskilda domar ansågs mera sällan kunna vara av allmänpreventiv betydelse.¹¹⁰

Inte heller individualprevention skulle utgöra en självständig grund för påföljdsvalet i det enskilda fallet. Fängelsepåföljder ansågs i allmänhet ha negativa effekter på de intagna samtidigt som det inte finns någon rimlig möjlighet för domstolen att förutse effekter av behandling i det enskilda fallet. Detsamma sades om inkapacitering, eftersom det inte med tillräcklig säkerhet ansågs möjligt att förutsäga vilka förbrytare som kommer återfalla i brott. Individualpreventiva hänsyn och behandling skulle i stället tillgodoses med åtgärder under verkställigheten och inte genom straffutdömandet i sig.¹¹¹

Genom att i stället sätta straffvärdet, vilket motsvarar en utgångspunkt för brottets allvar, i centrum för påföljdsvalet betonades principer som proportionalitet, ekvivalens och rättslig likabehandling. Det framhölls dock att det i vissa

¹⁰⁸ Prop 1987/88:120 s. 1 och 38.

¹⁰⁹ Prop 1987/88:120 s. 32 f.

¹¹⁰ Prop. 1987/88:120 s. 32 f.; prop. 1997/98:96 s. 113.

¹¹¹ Prop. 1987/88:120 s. 33 ff.

fall kan finnas anledning att väga in allmänpreventiva intressen i påföljdsvalet, vilket blev en funktion för brottslighetens art att fylla.¹¹² Med stöd av dåvarande 1 kap. 7 § BrB hade nämligen en praxis utvecklats där vissa specifika brottstyper ansetts motivera ett kortare fängelsestraff med hänvisning till allmänpreventiva skäl, trots att straffvärdet inte var sådant att det i sig motiverade ett fängelsestraff. Syftet med att införa rekvisitet brottslighetens art som skäl för fängelse var att låta denna praxis fortsätta gälla.¹¹³

Som exempel på sådana brottstyper där en särbehandling ansågs motiverad nämndes rattfylleri, vissa jakt- och vapenbrott, olovlig vistelse i riket och vissa former av skattebrott. Dessutom kunde vissa gärningstyper, alltså vissa former av en brottstyp, vara sådana brott, exempelvis oprovocerad gatumisshandel. Det anfördes även att domstolen vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet av allmänpreventiva skäl skulle kunna beakta att en viss brottslighet blivit mer utbredd eller elakartad. Sådana hänsyn kunde alltså trots att de inte påverkar straffvärdet eller klandervärdeheten av det enskilda brottet ändå vara av betydelse för påföljdsvalet.¹¹⁴

4.2 Artbrott enligt gällande rätt

4.2.1 Artbrottsregleringen i dag

Utgångspunkten vid 1989 års reform var alltså att rådande praxis gällande att det för vissa brottstyper ansågs föreligga en fängelsepresumtion trots ett lågt straffmättningsvärde skulle bestå.¹¹⁵ Grunden för att vissa brott särbehandlas med hänvisning till sin art utgörs av uttalanden i lagförarbeten och avgöranden i rättspraxis.¹¹⁶ Det är dock främst genom Högsta domstolens praxis som det har fastslagits vilka brottstyper som med hänvisning till sin art ska föranleda en särbehandling i påföljdshänseende.¹¹⁷ Den praxis som gällde vid reformen har byggts på och fler och fler brott har ansetts tillfalla artbrottsinstitutet.¹¹⁸ Det har

¹¹² Prop 1987/88:120 s. 36 f.

¹¹³ Prop. 1987/88:120 s. 100.

¹¹⁴ Prop. 1987/88:120 s. 100; SOU 1986:14 s. 457.

¹¹⁵ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 23.

¹¹⁶ Högsta domstolens dom ”Kaféstölden”, mål B 6641-20 p. 13

¹¹⁷ Prop. 1997/98:96 s. 114.

¹¹⁸ SOU 2012:34 band II s. 674; Borgeke & Forsgren 2021 s. 364; ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 23.

även lett till att fängelse idag blivit allt mer vanligt som påföljd med hänvisning till brottets art än vad som var fallet vid tiden för reformen.¹¹⁹

4.2.2 Skäl för särbehandling

Som framgått i uppsatsens inledande delar finns det vissa oklarheter i hur brottslighetens art ska tolkas och behandlas i påföljdsvalet. Inget försök att slutligt ”lösa artbrottsproblemet” genom att uttömmande beskriva och förtydliga begreppet har heller vunnit erkännande.¹²⁰

Det är dock förhållandevis klart att regleringens syfte, åtminstone i första hand, är att uppnå någon form av allmänpreventiv effekt. Det har exempelvis i lagförarbeten förklarats utgöra ”brott av sådan art att det bedöms lämpligt att av i huvudsak allmänpreventiva skäl ingripa med en sträng påföljd omedelbart trots att straffvärdet i sig inte är påtagligt högt.”¹²¹ I såväl lagförarbeten som Högsta domstolens praxis har det uttalats att särbehandlingen av artbrottslighet syftar till att uppnå en moralförstärkande eller normbildande effekt som motverkar den aktuella typen av brott.¹²²

Högsta domstolen har även framhåvt att eftersom brottslighetens art talar för fängelse *trots ett lågt straffvärde*, torde de omständigheter som påverkar arten i vart fall delvis vara andra än de som påverkar straffvärdet. De omständigheter som påverkar bedömningen av brottslighetens art måste med stöd av detta uttalande alltså vara annat än klandervärdheten av gärningen.¹²³ Högsta domstolen har visserligen i ett avgörande, NJA 2006 s. 339, uttalat att sådana för straffvärdet försvårande omständigheter som hittas i 29 kap. 2 § BrB som exempelvis särskild hänsynslöshet kan påverka artbedömningen. Uttalandet har dock kritiserats av bland andra Borgeke och Forsgren för att vara ett oklart resonemang som suddar ut gränsen mellan straffvärde och brottslighetens art.¹²⁴

Av tidigare nämnda förarbetsuttalande följer dock även att det endast *i huvudsak* handlar om allmänprevention. Det nämns dock inga andra omständigheter som bör föranleda särbehandling. Vidare framhålls att det är svårt att göra

¹¹⁹ Högsta domstolens dom "Kaféstölden", mål B 6641-20 p. 10

¹²⁰ Jfr Borgeke & Forsgren 2021 s. 360 ff.

¹²¹ Prop. 1997/98:96 s. 113.

¹²² Prop. 1997/98:96 s. 114; ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 32.

¹²³ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 22 och 32.

¹²⁴ Borgeke & Forsgren 2021 s. 361 f.

någon fullständig uppräknning av omständigheter som kan vara av betydelse för artbedömningen. Särskilt har detta att göra med att utvidgningen av artbrottsinstitutet inte skett utifrån generella riktlinjer, utan brottstyp för brottstyp genom Högsta domstolens praxis.¹²⁵

Det finns dock ett antal omständigheter som typiskt sett anses påverka artbedömningen. Dessa omständigheter anses vara att en brottstyp blivit mer elakartad eller utbredd, är svår att förebygga eller upptäcka, innefattar ett angrepp på den personliga integriteten, utgör ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och dess företrädare och slutligen påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet.¹²⁶

En gärnings allvar eller ”elakhet” i det enskilda fallet är något som typiskt sett påverkar straffvärdet. Att en brottstyp generellt blivit mer elakartad eller utbredd påverkar inte straffvärdet i det enskilda fallet, utan kan alltså i stället påverka artvärdet. Det innebär att även om den enskilda gärningen inte är särskilt elakartad kan det, om brottstypen generellt blivit mer elakartad, beaktas i artbedömningen även om det inte talar för ett högre straffvärde.¹²⁷

Att en brottstyp är svår att förebygga eller upptäcka har ansetts motivera särbehandling av brottstyper så som jaktbrott, skattebrott och grovt rattfylleri.¹²⁸ I ett mål som gällde påföljdsbestämning vid försök till grovt försäkringsbedrägeri, uttalade Högsta domstolen: ”Det kan sålunda hävdas att allmänpreventiva hänsyn väger tungt i sådana fall då den enskilde på grund av kontrollsvårigheter har särskilt stor möjlighet att göra ekonomiska vinster på annans bekostnad genom falska uppgifter och frestelsen till missbruk därför kan vara speciellt stark.”¹²⁹

Att en brottstyp innebär ett allvarligt angrepp på den personliga integriteten kan föranleda att brottslighetens art anses föranleda en fängelsepresumtion. I SOU 1995:91 framhölls att detta inte bara gäller brott som riktar sig mot någons kroppsliga integritet och hälsa, så som misshandelsbrott. Det ansågs även kunna vara brott som riktar sig mot den psykiska hälsan, exempelvis olaga hot. Även

¹²⁵ Prop. 1997/98:96 s. 113 f.

¹²⁶ Prop. 1997/98:96 s. 114 f.; Borgeke och Forsgren 2021 s. 356 ff.

¹²⁷ Jfr SOU 1995:91 del II s. 139.

¹²⁸ SOU 1995:91 del II s. 139.

¹²⁹ NJA 1992 s. 190.

stöld i form av en väskryckning från en äldre person uttalades kunna föranleda en fängelsepresumtion med hänvisning till angreppet på den personliga integriteten. Detta trots att förmögenhetsbrott generellt inte anses utgöra artbrott.¹³⁰ En grupp brott som ofta särbehandlas med hänvisning till brottstypens allvarliga angrepp på den personliga integriteten är sexualbrott.¹³¹

Ytterligare en kategori av skäl för särbehandling är att brottet innebär ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och dess företrädare eller påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet. Några exempel på brottstyper som kan hänföras hit är mened, övergrepp i rättssak samt andra brott som riktar sig mot poliser och funktionärer inom rättssystemet. Även brott som kan anses utgöra ”uppenbart lagtrots”, så som grov olovlig körning, kan hänföras till denna grupp.¹³²

I ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, förklarade Högsta domstolen att de omständigheter som motiverar en särbehandling i påföljdsvalet grundas i ett särskilt behov av normbildning hos det särskilda brottet. Detta särskilda behov av normbildning kan ha sin grund i att det typiskt sett rör sig om svårupptäckta brott, att brottstypen innefattar en samhällsfara som inte på annat sätt reflekteras vid påföljdsbestämningen samt att brottsligheten blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former. Dessa uttalanden tar sikte på brottstypen, men Högsta domstolen framhåller att även en individualiserad bedömning av hur starkt brottslighetens art talar för fängelse i det enskilda fallet ska göras.¹³³

4.2.3 Brottslighetens art i praxis

En tämligen rik, stundvis invecklad, praxis kring bedömningen av brottslighetens art har utvecklats av Högsta domstolen. Uttalandena kompliceras något dels av att en bedömning av artskälen ska ske även i det enskilda fallet, dels av att art-

¹³⁰ SOU 1995:91 del II s. 139 f.

¹³¹ Se t.ex. Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 15.

¹³² Borgeke & Forsgren 2021 s. 360.

¹³³ NJA 2014 s. 559 p. 32

bedömningen kan skilja sig åt mellan olika gradindelningar av samma brott¹³⁴, dels att ledning i artbedömningen ibland dragits från andra brottstyper¹³⁵.¹³⁶

Vissa brottstyper anses regelbundet föranleda fängelse med hänvisning till brottslighetens art enligt Högsta domstolens praxis. Bland dessa kan nämnas mened, våld och hot mot tjänsteman, deltagande i våldsamt upplopp, smuggling, och vissa former av dopingbrott.¹³⁷ En brottstypsgrupp där det generellt förekommer många brottstyper där det anses motiverat med en särbehandling i påföljdsvalet är sexualbrott. I bland annat våldtäkt, våldtäkt mot barn, oaktsam våldtäkt och grovt barnpornografibrott har brottslighetens art talat för fängelse.¹³⁸ Även för narkotikabrott som inte är ringa anses ofta arten tala för en särbehandling i påföljdsvalet. Det finns dock ett inte obetydligt utrymme att döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn vid lägre straffvärden.¹³⁹

Med stöd av förarbetsuttalanden särbehandlas även trafiknykterhetsbrott regelbundet i påföljdsvalet.¹⁴⁰ Högsta domstolen har fastslagit att den praxis som gäller för trafiknykterhetsbrott, vilken grundar sig i lagförarbetsuttalanden, dock inte utan vidare kan grunda särbehandling för sjöfylleri.¹⁴¹

För misshandel som inte är ringa väljs i många fall fängelse som påföljd med hänvisning till brottslighetens art. Högsta domstolen uttalade i NJA 1990 s. 84 I och II att misshandelsbrott av normalgraden som utgångspunkt bör föranleda fängelse, även om en bedömning av gärningens beskaffenhet i det enskilda fallet ska göras. I ett senare mål, "Slaget med bokryggen" NJA 2015 s. 386, har Högsta domstolen bedömt att det inte finns en fängelsepresumtion vid misshandel av normalgraden som inte är av allvarligare beskaffenhet.

¹³⁴ Se t.ex. NJA 2002 s. 265 och NJA 2003 s. 307 gällande brottslighetens art vid barnpornografibrott av normalgraden respektive grovt brott.

¹³⁵ Se t.ex. "Biosalongen" NJA 2017 s. 446 där ledning gällande bedömningen av brottslighetens art vid upphovsrättsbrott söktes i bedömningen av varumärkesintrång som gjordes i "De kinesiska kullagren" NJA 2014 s. 559.

¹³⁶ Sammanställningen nedan är till viss del hämtad från JUNO 30:4 BrB.

¹³⁷ NJA 2000 s. 116; NJA 2007 s. 624; NJA 2002 s. 198; NJA 1995 s. 89 I och II; "De kompensatoriska rättsmedlen I" NJA 2012 s. 1038 I.

¹³⁸ "28:3-fängelse" NJA 2015 s. 1024; NJA 2006 s. 79 I och II; NJA 2002 s. 265; Högsta domstolens dom "Oaktsamhet och art", mål B 2862-21.

¹³⁹ NJA 1997 s. 522; "0,73 gram kokain" NJA 2008 s. 653; "Femtiotablettersdomen" NJA 2012 s. 849.

¹⁴⁰ Se t.ex. NJA 2002 s. 653.

¹⁴¹ NJA 2012 s. 369.

För människosmuggling har Högsta domstolen uttalat att olika bedömningar gäller för brott av normalgraden och grovt brott. I ”Lernacken II” NJA 2018 s. 229 konstaterades att även om det i lagförarbeten och praxis finns stöd för att grov människosmuggling bör särbehandlas med hänsyn till brottslighetens art gäller inte detta för brott av normalgraden. Även för barnpornografibrott har konstaterats att endast den grova formen av brottet som utgångspunkt föranleder en presumtion för fängelse.¹⁴²

Fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse som kriminaliseras i 4 kap. 4 a respektive b §§ BrB har samma konstruktion. De avser båda att uppfånga allvaret i upprepade kränkningar och brottsliga handlingar, genom att gärningarna tillsammans bedöms som ett allvarligare brott än om varje gärning bedömts var för sig.¹⁴³ Vad gäller fridskränkingsbrotten har Högsta domstolen konstaterat att de är av sådan art att det finns en presumtion för att bestämma påföljden till fängelse.¹⁴⁴ Olaga förföljelse har däremot i sig själv enligt avgörandet ”Nio månaders förföljelse” NJA 2020 s. 216, inte ansetts utgöra artbrott. Däremot kan, om de enskilda gärningar som ingår i det led som den olaga förföljelsen konstitueras av har sådan avsedd art, även den olaga förföljelsen bedömas som artbrott.

Förmögenhetsbrott anses typiskt sett inte vara av sådan art som påverkar påföljdsvalet.¹⁴⁵ Vissa brott föranleder ändå särbehandling, exempelvis vissa former av fickstöld, gaturån, vissa former av bokföringsbrott, insiderbrott, korruptionsbrott och skattebrott.¹⁴⁶ Ytterligare några brottstyper som Högsta domstolen fastslagit generellt sett inte bör anses utgöra artbrott är hets mot folkgrupp, försäkringsbedrägeri, brukande av falsk urkund, samlag med avkomling, falsk tillvitelse samt brott mot 12 kap. 65 a § jordabalken, gällande förmedling av bostadslägenheter.¹⁴⁷

¹⁴² Jfr NJA 2002 s. 265 och NJA 2003 s. 307.

¹⁴³ Se även JUNO 30:4 BrB.

¹⁴⁴ NJA 2004 s. 97; NJA 2003 s. 144.

¹⁴⁵ JUNO 30:4 BrB under rubriken ”Fängelse för förmögenhetsbrott”.

¹⁴⁶ JUNO 30:4 BrB; ”Fickstölden” NJA 2009 s. 559; NJA 2008 s. 292; NJA 2003 s. 499; NJA 2015 s. 417; NJA 1991 s. 444; NJA 2012 s. 307.

¹⁴⁷ ”Flygbladen på skolan” NJA 2006 s. 467; NJA 1992 s. 190; NJA 2010 s. 358; ”Den uteblivna slutbesiktningen” NJA 2015 s. 826; NJA 2015 s. 1008; NJA 2016 s. 540.

4.2.4 Artbrott och artvärde

En särskild fråga för artbrottskonstruktionen är huruvida begreppet bör vara starkt förknippad till brottstypen eller om den bör utgå från omständigheterna i det enskilda fallet. Dessutom kan frågas om artbrottslighet är ett vara eller icke-vara eller ett värde.¹⁴⁸ Ofta talas om att vissa brottstyper, eller vissa gärningar inom en brottstyp, *är artbrott*. Det vill säga att det med ett ja eller nej skulle gå att besvara frågan om en viss brottstyp ska föranleda en fängelsepresumtion trots att varken straffvärdet eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar ett fängelsestraff.¹⁴⁹

En bedömning av brottslighetens art ska dock göras i varje enskilt fall. I SOU 1995:91 har exempelvis uttalats att det inte är korrekt att tala om att vissa brottstyper generellt sett är artbrott, utan att domstolen har att avgöra i det enskilda fallet om brottet är sådant att fängelse ska dömas ut.¹⁵⁰ Liknande uttalande gjordes även i prop. 1997/98:96, där det uttalades att en bedömning av styrkan av de skäl som kan föranleda särbehandling i påföljdshänseende måste göras i varje enskilt fall. Ett skäl till detta ansågs vara att olika gärningar som rymms under samma brottsrubricering kan föranleda väldigt olika bedömningar av brottslighetens art. Som exempel togs att presumtionen för fängelse ansågs stark vid en oprovocerad gatumisshandel, medan det inte var fallet vid ett så kallat dansbaneslagsmål mellan två berusade personer. Detta trots att gärningarna delade rubriceringen misshandel.¹⁵¹

Som framhålls i ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, har Högsta domstolen gjort olika uttalanden om brottslighetens art. Även det tyder på att presumtionen för fängelse kan vara olika stark vid olika brott.¹⁵² Vid grovt rattfylleri och mened anses det exempelvis föreligga en *presumtion för fängelse*.¹⁵³ Vid våld mot tjänsteman har Högsta domstolen i stället uttalat att

¹⁴⁸ Asp 2003 s. 149 ff.

¹⁴⁹ Se t.ex. Borgeke 1999 s. 222 ang. denna diskussion.

¹⁵⁰ SOU 1995:91 del II s. 135.

¹⁵¹ Prop. 1997/98:96 s. 114. Observera att relevansen av detta uttalande kan ha ändrats i och med senare praxis, se t.ex. ”Slaget med bokryggen” NJA 2015 s. 386.

¹⁵² ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 24.

¹⁵³ Se NJA 2000 s. 17 I och II angående grovt rattfylleri och NJA 2001 s. 913 och NJA 2007 s. 624 angående mened. Se även ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 24.

*presumtionen för fängelse är stark.*¹⁵⁴ För misshandel som inte är ringa menas att *utgångspunkten vid påföljdsvalet är att ett sådant brott föranleder fängelse.*¹⁵⁵ Ytterligare en formulering är att det *i många fall ska dömas till fängelse*, vilket använts vid exempelvis bokföringsbrott.¹⁵⁶ En svagare formulering, som använts för bland annat djurplågeri, är att *det under vissa omständigheter kan vara att anse som ett artbrott.*¹⁵⁷

Borgeke har riktat kritik mot det traditionella begreppet artbrott. I en artikel i *SvJT* från 1999 införde han i stället begreppet *artvärde*. Han pekade i artikeln på att trots att vissa brottstyper i praxis kategoriskt tillskrivits funktionen artbrott så fanns en stor variation i hur många fall av brotten som brottsligheten ansågs presumera fängelse. Det gick därför inte att säga att en viss typ av brott alltid föranleder en fängelsepresumtion. Han uttalade: ”I stället är det så att ’artskaleten’ är mer eller mindre starka vid olika brott.”¹⁵⁸

Begreppsbildningen har senare plockats upp av Högsta domstolen. I det tidigare nämnda rättsfallet ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, uttalade Högsta domstolen att det är den aktuella brottstypen som bildar utgångspunkten för bedömningen. Styrkan i de skäl som talar för fängelse trots ett straffmättningsvärde lägre än ett år varierar sedan såväl mellan brottstyperna som inom en och samma brottstyp. Detta kan uttryckas som att olika brott har olika *artvärde*, utifrån vilken typ av brott som är för handen.¹⁵⁹ Det bör dock observeras att Borgeke deltog som justitieråd och referent i avgörandet, vilket får misstänkas kunna ha påverkat begreppsbildningen i domen. Begreppet har använts i vissa senare avgöranden, bland andra ”Lernacken II” NJA 2018 s. 229 I och II. Det har dock inte använts i flertalet andra efterföljande domar.¹⁶⁰

¹⁵⁴ NJA 2000 s. 116. Se även ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 24.

¹⁵⁵ Se t.ex. NJA 1999 s. 269; NJA 2000 s. 17 III. Se även ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 24.

¹⁵⁶ Se t.ex. NJA 1998 s. 300; NJA 2001 s. 397. Se även ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 24.

¹⁵⁷ NJA 2006 s. 339.

¹⁵⁸ Borgeke 1999 s. 228.

¹⁵⁹ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 26.

¹⁶⁰ Se t.ex. ”Biosalongen” NJA 2017 s. 446; ”Nio månaders förföljelse” NJA 2020 s. 216; Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art, mål B 2862-20; Högsta domstolens dom ”Kaféstölden”, mål B 6641-20.

Artvärdet markerar alltså styrkan av skälen för fängelse med hänsyn till brottslighetens art i ett visst fall. Det innebär att det vid brottslighet med ett lägre artvärde räcker med ett mycket lågt straffmättningsvärde för en fängelsepresumtion. Högsta domstolen beskrev detta som var på skalan vid straffmättningsvärden under ett år som presumtionspunkten för fängelse är placerad.¹⁶¹

Samtidigt som en bedömning ska göras i det enskilda fallet och styrkan i presumtionen kan variera, står det klart att bedömningen av brottslighetens art har ett mycket starkt samband med den aktuella brottstypen. Som framgår av ovan refererade rättsfall utgår Högsta domstolen i sin bedömning av brottslighetens art utifrån den specifika brottstypen. Dessutom var, som framgår ovan, artbrottsinstitutet ursprungligen menat att innebära en presumtion för fängelse vid vissa specifika brottstyper. Det har därför beskrivits så att utgångspunkten för bedömningen om brottets art tas i den specifika brottstypen.¹⁶² Borgeke och Forsgren menar att ett rimligt förhållningssätt är att ta utgångspunkt i brottstypen och hur domstolarna brukar argumentera kring dess art, men samtidigt vara uppmärksam på om en annan bedömning är påkallad i det enskilda fallet.¹⁶³

Om begreppsbildningen kring artvärde godtas blir en följdfråga hur det bestäms. En metod för att ta avgöra en brottstyps artvärde är att ledning tas i hur stor andel av domar där en fängelsepresumtion ansetts föreligga i förhållande till domar där den motsatta slutsatsen nåtts för en viss brottstyp. En sådan framställning presenteras av Borgeke och Forsgren.¹⁶⁴

Fastställandet av artvärdet genom domstolspraxis har dock kritiserats av bland andra Jareborg och Zila. De framhäver att statistiken ger uttryck för vad domstolarna gör och att vad domstolarna gör inte nödvändigtvis är rätt. Dessutom, konstaterar de, ger artvärdet inte mer än undantagsvis någon värdefull information annat än i undantagsfall. Detta beror delvis på att fängelsefrekvensen kommer variera tillsammans med frekvensen av vissa typer av gärningar som utgör subkategorier av en gärningstyp. Dessutom förutsätter identifikationen av vad som utgör ett brott med högt artvärde att kriterier finns att tillämpa.¹⁶⁵

¹⁶¹ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 27.

¹⁶² SOU 2012:34 band II s. 692 f.; ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 26.

¹⁶³ Borgeke och Forsgren 2021 s. 351.

¹⁶⁴ Borgeke och Forsgren 2021 s. 364 ff.

¹⁶⁵ Jareborg och Zila 2020 s. 145.

4.2.5 Utökning av artbrottsinstitutet

Utifrån vad som framgår ovan kan alltså konstateras att bedömningen av brottslighetens art i första hand utgår från den specifika brottstypen samtidigt som omständigheterna i det enskilda fallet ska beaktas. Eftersom lagreglering saknas kring hur brottets art ska tolkas, utgår bedömningen i det enskilda fallet från uttalanden i Högsta domstolens praxis och lagförarbeten.¹⁶⁶

Det uppkommer dock situationer där sådan vägledning saknas. Det kan exempelvis ske vid nykriminaliseringar för det fall lagstiftaren inte uttalat sig om brottslighetens art vid införandet. Slutlig vägledning finns i dessa fall först när Högsta domstolen har prövat frågat om påföljdsval för det nya brottet. Samtidigt kan det i viss utsträckning anses ofrånkomligt att domstolarna uttalar sig om brottslighetens art alldeles oavsett om lagstiftaren har uttalat sig eller inte eller om det finns fast praxis.¹⁶⁷ Vidare har Högsta domstolen framhållit att stor försiktighet bör iaktas med att utan uttryckligt stöd i lagförarbeten bygga vidare på artbrottsinstitutet samt att utrymmet för att genom rättsutveckling i praxis särbehandla ytterligare brottstyper med hänvisning till art är begränsat.¹⁶⁸

Uttalanden i förarbeten är alltså det första sättet att hitta vägledning och likväl utöka artbrottsinstitutet till att omfatta ytterligare ett brott. Vissa brott har befästs som artbrott i samband med utredningar om ändringar i påföljdsvalsystemet. Som framgår ovan har så skett med exempelvis rattfylleri, vissa jakt- och vapenbrott samt olovlig vistelse i riket, även om de sedan innan tagits fram i praxis.¹⁶⁹ För andra brott har uttalanden av lagstiftaren gjorts i samband med införandet eller ändringar av det specifika straffbudet.¹⁷⁰ Som exempel kan nämnas sabotage mot blåljusverksamhet. I propositionen inför brottets införande uttalades: ”I fråga om påföljdsval bör brottslighetens art motivera att påföljden bestäms till fängelse även om varken straffvärdet i sig eller tidigare brottslighet skulle motivera det.”¹⁷¹ Liknande uttalande går att finna i propositionen inför kriminaliseringen av olaga integritetsintrång.¹⁷²

¹⁶⁶ Se t.ex. Högsta domstolens dom "Kaféstölden" 2021-10-08, mål B 6641-20 p. 13.

¹⁶⁷ Se t.ex. NJA 2006 s. 339.

¹⁶⁸ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 31.

¹⁶⁹ Prop. 1987:88/120 s. 100.

¹⁷⁰ SOU 2012:34 s. 688 f.

¹⁷¹ Prop. 2018/19:155 s. 43.

¹⁷² Prop. 2016/17:222 s. 46.

Det är dock främst genom Högsta domstolens praxis som utökning av artbrottsinstitutet skett.¹⁷³ Några brottstyper som i Högsta domstolens praxis särbehandlats med hänvisning till deras art, trots avsaknad av uttryckligt stöd i förarbeten, är brott mot 3 § rekryteringslagen (2010:299)¹⁷⁴ och grovt barnpornografibrott¹⁷⁵. Som framhållits i denna uppsats inledande delar har Högsta domstolen även i ”Oaktsamhet och art” konstaterat att det vid oaktsam våldtäkt föreligger en presumtion för fängelse.¹⁷⁶

Högsta domstolen har fastställt att det vid fickstölder som är att bedöma som grov stöld, tillskillnad från stöld i allmänhet, föreligger en fängelsepresumtion.¹⁷⁷ Under hösten 2021 prövade Högsta domstolen om detta även kunde gälla för stöld i någons omedelbara närhet. Högsta domstolen ansåg dock inte att särbehandling med hänvisning till brottslighetens art var motiverat.¹⁷⁸

Det är dock inte med nödvändighet så att Högsta domstolen genom sin praxis utvidgar artbrottsinstitutet. I stället för att tolka det som att Högsta domstolen utvidgar eller ändrar rättsläget, kan det förstås som att rättsläget fastställs. Det skulle då innebära att exempelvis oaktsam våldtäkt alltid var brott av sådan art att det bör särbehandlas i påföljdsvalet alternativt att en sådan praxis vuxit fram i underrätterna och att Högsta domstolen sedan endast bekräftat detta.¹⁷⁹

4.3 Kritik

Artbrottskonstruktionen har, som tidigare nämnts, varit föremål för mycket kritik i doktrin och utredningar. En vanligt förekommande grund för kritik är att regleringen är svårförståeligt, saknar legaldefinition och kan anses stå i strid med krav på rättssäkerhet.¹⁸⁰ På flera håll framhålls att det är mycket svårt att hitta ett

¹⁷³ Prop. 1997/98:96 s. 114.

¹⁷⁴ ”Vapen vid fronten” NJA 2019 s. 909 p. 40 ff.

¹⁷⁵ NJA 2002 s. 265. Enligt NJA 2003 s. 307 ansågs dock inte barnpornografi av normalgraden vara av sådan art.

¹⁷⁶ Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21.

¹⁷⁷ ”Fickstölden” NJA 2009 s. 559.

¹⁷⁸ Högsta domstolens dom ”Kaféstölden”, mål B 6641-20 p. 12 ff.

¹⁷⁹ Se Högman ’Påföljd för oaktsam våldtäkt’ för ett sådant resonemang.

¹⁸⁰ Se t.ex. Borgeke 1999 s. 218; Asp 2003 s. 147 f.; von Hirsch och Påle 1999 s. 241; SOU 2012:34 band II s. 122–123 och 681–726; JUNO 30:4 BrB.

svar på vad brottslighetens art är och varför det motiverar fängelsestraff.¹⁸¹ von Hirsch och Påle går så långt att de menar att brottslighetens art är så knapphändig behandlad att artbrottsfrågan intar något av en intuitiv karaktär i rättstillämpningen.¹⁸²

I SOU 2012:34 kritiseras artbrottskonstruktionen bland annat för att det helt saknar legal definition, samtidigt som regleringen i sig inte ger någon som helst ledning i vilka brott som åsyftas. Rättstillämparen saknar därmed tydliga riktlinjer och rättstillämpningen kan därför lätt uppfattas som inkonsekvent och godtycklig. Dessutom har systemet blivit än mer svåröverblickat genom införandet av samhällstjänst och elektronisk fotboja, vilka införts i syfte att minska förekomsten av fängelsestraff på grund av brottslighetens art.¹⁸³

Asp har försökt uppmåla problematiken kring brottslighetens art genom en exemplifierande modell. I modellen togs som en faktor hänsyn till om begreppet avser ett värde eller om det i stället är ett vara eller icke-vara. Det vill säga om ett brott kan ha ett större eller mindre artvärde eller om det antingen är eller inte är ett artbrott. Som den andra faktorn togs hänsyn till huruvida artbrottsbedömningen ska göras för varje enskild gärning eller om den är bunden till en viss brottstyp. Alltså om ett brott, exempelvis misshandel, alltid ska föranleda en bedömning eller om det i stället ska göras för varje enskild gärning. Dessa två faktorer kan sedan kombineras för att skapa vitt skilda betydelser av regleringen. Han menade vidare att det var möjligt att argumentera för samtliga dessa betydelser och att det inte är realistiskt att tro att domstolarna har en ensnågorlunda enhetlig uppfattning om hur begreppet ska definieras.¹⁸⁴

En särskild problematik med regleringens osäkerhet framställs av Borgeke i ett tillägg till domen ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559. Han framhåller att ett av de grundläggande syftena med 1989 års påföljdsvalsreform var just att öka enhetligheten i domstolarnas påföljdsbestämning. Samtidigt är begreppet brottslighetens art delvis odefinierat och användningen av undantaget som skäl för fängelse har blivit allt mer vanligt. På grund av detta menar han att det ur

¹⁸¹ Se t.ex. Asp 2003 s. 147 f. och Borgeke & Forsgren 2021 s. 360 f.

¹⁸² von Hirsch och Påle 1999 s. 242.

¹⁸³ SOU 2012:34 band II s. 123, 133 och 682.

¹⁸⁴ Asp 2003 s. 150 f.

enhetlighetskrav som är hänförliga till legalitetsprincipen blir motsägelsefullt att domstolarna kan bryta mot den grundläggande presumptionen mot fängelse endast med hänvisning till det odefinierade begreppet brottslighetens art.¹⁸⁵

Ytterligare ett problem som lyfts med oklarheten i begreppets definition är att allt fler brott kan tillföras till artbrottsinstitutet. von Hirsch och Påle lyfte i slutet av 90-talet att detta kunde befaras leda till att vad som skulle vara ett undantag blir mer av en huvudregel.¹⁸⁶ Det är möjligt att argumentera för att denna farhåga också har infriats. I SOU 2012:34 lyftes nämligen att argument som talar för en påföljdmässig särbehandling kan återfinnas vid prövningen av de flesta brottstyperna i BrB och nästan uteslutande inom vanligt förekommande brott inom specialstraffrätten.¹⁸⁷

Artbrottsregleringen kan även kritiseras för att vara oförenlig med grundläggande straffrättsliga principer. I SOU 2012:34 framhålls exempelvis att brottslighetens art innebär en avvikelse från den grund som systemet i övrigt vilar på. Regleringen kan sägas utgöra ett undantag från en grundläggande princip om tolerans mot förstagångsförbrytare. Det kan även anses utgöra avsteg från en rättvis likabehandling av gärningsmannen, genom att lika allvarliga brott möts med olika ingripande påföljder.¹⁸⁸

Vidare kan artbrottsinstitutet kritiseras utifrån ett rättviseperspektiv. Det ligger helt utanför den enskilde lagöverträdarens kontroll och handlande att en viss brottstyp generellt blivit mer utbredd eller elakartad. Gärningspersonen påverkar ju endast elakheten i sin egen handling, vars klandervärdhet är menad att fångas av straffvärdesbedömningen. von Hirsch och Påle menar att detta innebär att gärningspersonen straffas hårdare endast för att gemene man ska avhålla sig från likartade brott. Gärningspersonen används därmed som ett medel för allmänprevention.¹⁸⁹

Artbrottskonstruktionen kan även sägas utgöra avsteg från proportionalitetsprincipen. Genom hänvisning till brottslighetens art kan gärningar som i sig är lika klandervärda mötas med olika stränga påföljder. Asp påpekar att brottslig-

¹⁸⁵ ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, tillägg till domen av Borgeke p. 6.

¹⁸⁶ von Hirsch och Påle 1999 s. 247.

¹⁸⁷ SOU 2012:34 band II s. 123.

¹⁸⁸ SOU 2012:34 band II s. 122 och 681.

¹⁸⁹ von Hirsch och Påle 1999 s. 245.

hetens art kan motivera att en gärning med ett straffvärde om en månad leder till fängelse, medan den som begått en gärning som är så klandervärd att straffvärdet uppgår till elva månader får villkorlig dom. Det innebär att artbrottsinstitutet tillåter att av allmänpreventiva skäl ingripa med stränga påföljder mot jaktbrott och värnpliktsvägran, samtidigt som den som begått grova förmögenhetsbrott får gå med villkorlig dom.¹⁹⁰

På vissa håll ifrågasätts om inte särbehandlingen på grund av brottslighetens art vid särskilt integritetskränkande brott snarare motiveras av gärningarnas klandervärdhet än allmänpreventiva syften.¹⁹¹ I SOU 2012:34 förklaras att dömandet till en frivårdspåföljd kan tolkas som att tolerans visas för gärningen. Genom att med hänvisning till brottets art döma till fängelse kan i stället en avsaknad av tolerans uttryckas. Valet av fängelse grundar sig då på en uppfattning av brottets eller brottstypens förkastlighet i stället för den allmänpreventiva motivering som artbrottskonstruktionen utvecklats för.¹⁹² Holmgren menar att detta kan grunda sig i en rörelse mot att låta presumtionen mot fängelse få ett allt för stort genomslag.¹⁹³ Även Asp har förklarat att det av straffrättspolitiska anledningar behöver visas att det annars humana systemet inte är tandlöst: ”Tillspetsat uttryckt innebär detta att värnpliktsvägraren och den inte helt hederlige jägaren sätts i fängelse för att 500 000-kronorsbedragaren skall kunna få villkorlig dom.”¹⁹⁴

Slutligen är en grundläggande problematik med artbrottsregleringen det svaga stöd i den kriminalpolitiska forskningen som finns för att korta fängelsestraff skulle ha någon större allmänpreventiv effekt än andra påföljder.¹⁹⁵ Jareborg och Zila framhåller att det helt saknas empirisk grund för att låta allmänprevention motivera korta fängelsestraff framför frivårdspåföljder. De menar i stället att strängare straff med hänvisning till brottslighetens art snarare grundar sig i en ”expressiv allmänprevention”, alltså en rättstillämpning grundad i känslor snarare än rationalitet.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Asp 2003 s. 147 f.

¹⁹¹ Se t.ex. Asp 2003 s. 147; Thunberg 1999 s. 261; SOU 2012:34 band II s. 710.

¹⁹² SOU 2012:34 band II s. 710.

¹⁹³ Holmgren 2021 s. 286.

¹⁹⁴ Asp 2003 s. 149.

¹⁹⁵ Se t.ex. SOU 2012:34 band II s. 711.

¹⁹⁶ Jareborg och Zila 2020 s. 146.

5 Bedömningar av art i underrätterna

5.1 Tillvägagångssätt och urval

I detta avsnitt presenteras undersökningen av tingsrättsdomar där frågan om påföljdsval aktualiserats för brottstyper där vägledning för bedömningen av brottslighetens art saknats. För att korrespondera med frågeställningarna är undersökningens syfte att utreda hur tingsrätterna gör bedömningen, varav undersökningen snarare är kvalitativ än kvantitativ. Undersökningen syftar alltså inte till att utreda *vilken slutsats dras i hur många rättsfall*, utan *hur dessa slutsatser dras*. Eftersom enskilda tingsrättsdomar har mycket begränsat prejudikatvärde ligger värdet i att jämföra flera tingsrättsdomar och även mellan olika brottstyper.

För urvalet av rättsfall har först identifierats vilka brottstyper som kan användas för undersökningen. De krav som ställts på brottstyperna är följande. För det första krävs att brottstypens straffskala omfattar fängelse i upp till ett år, eftersom artbrottsbegreppet inte aktualiseras på bötesnivån eller vid straffmättningsvärden över ett år. För det andra ska brottstypen vara en relativt ny kriminalisering. Syftet är här att en inte allt för utvecklad underrättspraxis ska ha bildats kring bedömningen av brottslighetens art före rättsfallet ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559, då rättsfallet har haft stor påverkan på rättsutvecklingen. För det tredje krävs att direkt vägledning för bedömningen av brottslighetens art saknas i lagförarbeten och Högsta domstolens praxis. I de fall Högsta domstolen klarlagt rättsläget har rättsfall fram till och med avgörandet kunnat undersökas. De brottstyper som uppfyller ovanstående kriterier och ingår i undersökningen är oaktsam våldtäkt, kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte, människoexploatering samt äktenskapstvång.

När brottstyperna identifierats har sedan tingsrättsdomar där påföljdsval för de aktuella brottstyperna prövats och som uppfyller följande kriterier undersökts. Först och främst ska rättsfallen ha avgjorts inom tidsspannet från brottets kriminalisering fram till och med senast oktober 2021 alternativt då Högsta domstolen kommit med ett vägledande avgörande för bedömningen av brottslighetens art. För det andra har rättsfall där brottslighetens art helt saknat påverkan på påföljds-

valet uteslutits. Det kan ha berott på att påföljden bestämts till böter, rättspsykiatrisk vård, förverkande av tidigare utdömd påföljd eller fängelse i över ett år samt om gärningspersonen friats. För det tredje har det för undersökningen krävts att bedömningen av påföljdsval görs för den aktuella brottstypen. Rättsfall där den tilltalade dömts för ett större antal åtalspunkter samt om ett annat brott helt avgjort påföljdsfrågan har därför uteslutits. Slutligen är samtliga rättsfall hämtade från Bisnode InfoTorg¹⁹⁷, vilket innebär att endast rättsfall som finns tillgängliga där har undersökts.

Till oaktsam våldtäkt döms enligt 6 kap. 1 a § BrB den som vid en våldtäkt är grovt oaktsam beträffande det förhållande att den andra personen inte deltar frivilligt. När brottet infördes sommaren 2018 gjordes inga direkta uttalanden om dess art.¹⁹⁸ Det framhölls dock i propositionen att oaktsam våldtäkt innefattar en påtaglig kränkning av den personliga integriteten samt att brottet har samma skyddsintresse som våldtäkt.¹⁹⁹ Många sexualbrott, däribland våldtäkt, anses enligt fast praxis vara artbrottlighet. Ofta hänvisas i denna bedömning till att brottstyperna utgör allvarliga angrepp på den personliga integriteten.²⁰⁰

I undersökningen ingår endast domar som avgjorts fram till den 2 juli 2021, eftersom Högsta domstolen då uttalade sig om brottlighetens art vid oaktsam våldtäkt i avgörandet "Oaktsamhet och art"²⁰¹. På grund av att det dels finns ett större antal domar som rör oaktsam våldtäkt, dels att frågan om brottets art nyligen prövats av Högsta domstolen läggs i undersökningen ett större fokus vid oaktsam våldtäkt än de andra brotten. Därav ges även utrymme att presentera vissa kvantitativa värden. Tingsrätternas bedömningar jämförs även med hovrättspraxis och Högsta domstolens dom.

Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte kriminaliserar enligt 6 kap. 10 a § BrB att föreslå eller stämma träff med barn under 15 år i syfte att begå vissa sexualbrott. Brottet kan på detta sätt beskrivas omfatta förberedande gärningar

¹⁹⁷ Tillgängligt via www.infotorg.se.

¹⁹⁸ Lag (2018:618) om ändring i brottbalken; jfr prop. 2017/18:177; jfr Högsta domstolens dom "Oaktsamhet och art", mål B 2862-21 p. 12.

¹⁹⁹ Jfr prop. 2017/18:177 s. 22 f.; se även Högsta domstolens dom "Oaktsamhet och art", mål B 2862-21 p. 15.

²⁰⁰ Se t.ex. Högsta domstolens dom "Oaktsamhet och art", mål B 2862-21 p. 15; "Tre glas sprit" NJA 2003 s. 313; "28:3-fängelse" NJA 2015 s. 1024 p. 26.

²⁰¹ Högsta domstolens dom "Oaktsamhet och art", mål B 2862-21.

till sexualbrott av varierande slag och straffvärde.²⁰² Brottet infördes sommaren 2009 och benämndes ursprungligen *kontakt med barn i sexuellt syfte*.²⁰³ Vid införandet av brottet gjordes i lagförarbetena vissa uttalanden kopplade till barns kroppsliga integritet och särskilda skyddsintresse att inte bli utsatta för sexuella övergrepp. Som motivering till kriminaliseringen framhölls bland annat att nya kontaktytor där barn riskerar att utnyttjas för sexuella övergrepp har vuxit fram genom den tekniska utvecklingen.²⁰⁴ Direkta hänvisningar till brottslighetens art och påföljdsval saknas dock.²⁰⁵ Högsta domstolen har inte heller prövat frågan ännu. Innan ändringen av lagparagrafen ledde brottet till väldigt få åtal.²⁰⁶ Brottet anses därför möjligt att använda för denna uppsats trots att det införts före avgörandet ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559.

Människoexploatering infördes sommaren 2018.²⁰⁷ Brottet innebär enligt 4 kap. 1 b § BrB straff för den som ”genom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation exploaterar en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri”. Brottet är subsidiärt till människohandel och människorov. Kriminaliseringen motiverades främst av att en ökning av utnyttjande av utsatta personer i olika slags verksamheter identifierats. Det betonades även att förfarandet kränker den enskildes frihet, frid och mänskliga värdighet.²⁰⁸ Inga uttalanden om brottslighetens art gjordes dock.²⁰⁹

Brottet äktenskapstvång infördes i 4 kap. 4 c § BrB sommaren 2014.²¹⁰ I straffbudet föreskrivs straff för den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatthet förmår en person att ingå i äktenskap. Inga uttalanden om brottets art gjordes i samband med införandet av brottet.²¹¹ I samband med att paragrafen utvidgades till att specifikt kriminalisera även barnäktenskapsbrott gjordes ett

²⁰² Prop. 2016/17:214 s. 10; prop. 2008/09:149 s. 33.

²⁰³ Brottets benämning ändrades till sin nuvarande lydelse den 1 januari 2018, se lag (2009:343) om ändring i brottsbalken och lag (2017:1068) om ändring i brottsbalken; prop. 2016/17:214 s. 7. Här används den nya benämningen även för brottet i sin tidigare lydelse.

²⁰⁴ Prop. 2008/09:149 s. 18 f.

²⁰⁵ Jfr prop. 2008/09:149; prop. 2016/17:214.

²⁰⁶ Prop. 2016/17:214 s. 6 ff.

²⁰⁷ Lag (2018:601) om ändring i brottsbalken.

²⁰⁸ Prop. 2017/18:123 s. 33 f., 36 f. och 41.

²⁰⁹ Jfr prop. 2017/18:123, särskilt s. 47 f.

²¹⁰ Se lag (2014:381) om ändring i brottsbalken angående tidpunkt för brottets införande.

²¹¹ Jfr prop. 2013/14:208.

uttalande om att barnäktenskapsbrott har sådan art att det i många fall föreligger en fängelsepresumtion. Grunden för denna bedömning ansågs vara det allvarliga angrepp på den personliga integriteten som brottet kan innebära. Uttalandet omfattar dock uttryckligen endast barnäktenskapsbrott och inte andra fall av äktenskapstvång.²¹²

5.2 Resultat

5.2.1 Oaktsam våldtäkt

I undersökningen ingår 25 tingsrättsdomar rörande oaktsam våldtäkt.²¹³ Frågan om huruvida brottslighetens art motiverar särbehandling i påföljdsvalet har besvarats jakande i 19 domar och nekande i 5 domar.²¹⁴ I den sista domen framgår inte bedömningen av brottslighetens art uttryckligen, men domsmotiveringen kan tolkas som att brottslighetens art ansetts tala för fängelse. Den tilltalade dömdes till skyddstillsyn med äkta kontraktsvård vid ett straffmättningsvärde om sju månaders fängelse. Varken straffvärdet eller den tilltalades brottslighet ansågs tala för fängelse, varför brottslighetens art torde skapat den fängelsepresumtion som kunde brytas genom förening med äkta kontraktsvård.²¹⁵

²¹² Prop. 2019/20:131 s. 102.

²¹³ Följande domar har ingått i undersökningen: Stockholms tingsrätt B 11893-18, dom 2018-10-26; Växjö tingsrätt mål B 15-19, dom 2019-02-08; Göteborgs tingsrätt mål B 17482-18, dom 2019-02-28; Uddevalla tingsrätt mål B 2618-18, dom 2019-06-11; Falu tingsrätt mål B 4048-19, dom 2020-01-03; Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03; Attunda tingsrätt mål B 13265-19, dom 2020-03-24; Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17; Stockholms tingsrätt mål B 12-19, dom 2020-06-22; Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09; Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06; Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08; Uppsala tingsrätt mål B 4479-19, dom 2020-12-10; Borås tingsrätt mål B 1203-20, dom 2020-12-15; Kalmar tingsrätt mål B 3937-19, 2020-12-23; Uddevalla tingsrätt mål B 2955-20, dom 2021-01-04; Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14; Värmlands tingsrätt mål B 4808-20, 2021-01-26; Borås tingsrätt mål B 625-20, 2021-02-23; Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12; Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09; Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27; Ystads tingsrätt mål B 2525-20, dom 2021-05-12; Attunda tingsrätt mål B 5092-20, dom 2021-06-02; Helsingborgs tingsrätt mål B 5579-20, dom 2021-06-21.

²¹⁴ De fem domarna där brottsligheten inte ansågs ha sådan art är följande: Stockholms tingsrätt mål B 12-19, dom 2020-06-22; Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09; Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08; Kalmar tingsrätt mål B 3937-19, 2020-12-23; Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09.

²¹⁵ Jfr Uppsala tingsrätt mål B 4479-19, dom 2020-12-10, s. 23 f.

Ett resonemang kring bedömningen av brottslighetens art har förts i 8 domar.²¹⁶ I resterande har endast konstaterats att brottslighetens art respektive inte har sådan art att ett fängelsestraff är påkallat genom uttalanden så som ”Brottet är av sådan art att annan påföljd än fängelse inte kan komma ifråga.”²¹⁷ respektive ”Varken brottens straffvärde eller art hindrar att någon annan påföljd än fängelse väljs.”²¹⁸

I de rättsfall där det i domskälen framgår hur domstolen kommit fram till att en fängelsepresumtion föreligger med hänvisning till brottslighetens art kan ett antal återkommande punkter nämnas. I några av domarna har hänvisats till likheten mellan oaktsam våldtäkt och våldtäkt, ett brott där fängelse ofta väljs som påföljd med hänvisning till brottslighetens art.²¹⁹ I flera domar har särskilt betonats det allvarliga angrepp på den personliga integriteten som brottet innebär.²²⁰ I enstaka domar har det hänvisats till att brottet oaktsam våldtäkt enligt lagförarbeten infördes med hänvisning till ett behov av normbildning och allmänprevention.²²¹

I vissa andra domar har tingsrätten resonerat över varför brottslighetens art *inte* ansågs motivera en fängelsepresumtion. I de flesta av dessa domar har endast hänvisats till avsaknaden av direkt vägledning för att oaktsam våldtäkt skulle vara artbrott. I en dom uttalades exempelvis: ”När det gäller oaktsam våldtäkt vid omedveten oaktsamhet finns inga uttalanden i förarbetena och inte heller något prejudikat som innebär att brottet då ska anses vara av sådan art att fängelse ska väljas som påföljd. Mot den bakgrunden talar brottets art inte för fängelse som påföljd.”²²²

²¹⁶ De åtta domarna är följande: Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03; Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17; Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06; Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08; Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14; Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12; Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09; Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27.

²¹⁷ Växjö tingsrätt mål B 15-19, dom 2019-02-08 s. 14.

²¹⁸ Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09 s. 29.

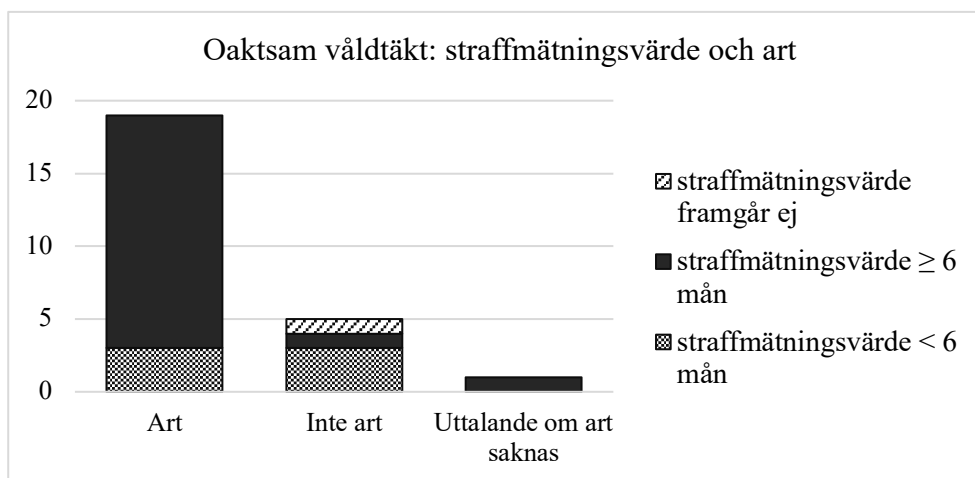
²¹⁹ Se t.ex. Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27; Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03.

²²⁰ Se t.ex. Uddevalla tingsrätt mål B 2955-20, dom 2021-01-04; Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12; Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03.

²²¹ Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17.

²²² Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09 s. 18. Se även Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08 för liknande resonemang.

Vad gäller fördelningen mellan bedömningen av brottslighetens art och straffmättningsvärde kan konstateras att i 16 av 19 domar där brottslighetens art påverkat påföljden har straffmättningsvärdet uppgått till sex månader eller mer.²²³ Av de fem domar där brottsligheten inte ansetts ha sådan åsyftad art har endast i en dom straffmättningsvärdet uppgått till sex månader eller mer.²²⁴ Slutligen var, som framgår ovan, straffmättningsvärdet sju månader i domen där uttalande om brottslighetens art saknades.²²⁵ Som även framgår av tabellen nedan, ansågs alltså brott med högre straffmättningsvärden oftare vara artbrott än vad som var fallet vid lägre straffmättningsvärden.

I flera domar har även ett samband mellan typen av oaktsamhet och bedömningen av brottslighetens art ansetts föreligga.²²⁶ I en dom uttalades

²²³ De 16 domarna är följande: Stockholms tingsrätt B 11893-18, dom 2018-10-26; Växjö tingsrätt mål B 15-19, dom 2019-02-08; Göteborgs tingsrätt mål B 17482-18, dom 2019-02-28; Uddevalla tingsrätt mål B 2618-18, dom 2019-06-11; Falu tingsrätt mål B 4048-19, dom 2020-01-03; Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03; Attunda tingsrätt mål B 13265-19, dom 2020-03-24; Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17; Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06; Borås tingsrätt mål B 1203-20 dom 2020-12-15; Uddevalla tingsrätt mål B 2955-20, dom 2021-01-04; Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14; Värmlands tingsrätt mål B 4808-20, 2021-01-26; Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27; Ystads tingsrätt mål B 2525-20, dom 2021-05-12; Helsingborgs tingsrätt mål B 5579-20, dom 2021-06-21. Övriga tre rättsfall är följande: Attunda tingsrätt mål B 5092-20, dom 2021-06-02; Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12; Borås tingsrätt mål B 625-20, 2021-02-23.

²²⁴ Domen med högre straffmättningsvärde är Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08. Resterande domar är följande: Stockholms tingsrätt mål B 12-19, dom 2020-06-22; Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09; Kalmar tingsrätt mål B 3937-19, 2020-12-23; Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09.

²²⁵ Uppsala tingsrätt mål B 4479-19, dom 2020-12-10.

²²⁶ Åtskillnad görs mellan *medveten oaktsamhet* respektive *omedveten oaktsamhet* vars skillnad utgörs av huruvida gärningspersonen var medveten om risken. Den förstnämnda

exempelvis att ”Även en oaktsam våldtäkt av det slag som [den tilltalade] nu döms för är ett brott av sådan art att starka skäl talar för fängelse. Det gäller särskilt i ett fall som detta då det är fråga om en medveten oaktsamhet av allvarligt slag, som ligger mycket nära gränsen för uppsåt.”²²⁷ I en annan dom, där bedömningarna av så väl art som oaktsamhetstyp blev de motsatta, uttalades i stället: ”När det gäller oaktsam våldtäkt finns inga uttalanden i förarbetena och inte heller något prejudikat som innebär att brottet ska anses vara av sådan art att fängelse ska väljas som påföljd. Mot den bakgrunden och *särskilt med beaktande att [den tilltalades] oaktsamhet har bedömts som [s.k.] omedveten oaktsamhet* [min kursivering], anser tingsrätten inte att brottets art talar för fängelse.”²²⁸ I ytterligare en dom ansågs dock artvärdet tillsammans med ett straffmättningsvärde om fyra månader vara tillräckligt för att föranleda en fängelsepresumtion, trots att den tilltalade ansågs agerat under omedveten oaktsamhet.²²⁹

I 15 av domarna dömdes den tilltalade till ett fängelsestraff. I nästan alla dessa gjordes direkta hänvisningar till brottslighetens art.²³⁰ I två domar dömdes till ungdomspåföljder och i dessa gjordes även hänvisningar till brottslighetens art.²³¹ I tre domar utdömes villkorlig dom eller skyddstillsyn utan föreskrift om samhällstjänst eller äkta kontraktsvård. Inte i något av dessa rättsfall ansågs brottslighetens art tala för fängelse.²³² I fem domar förenades villkorlig dom eller skyddstillsyn med antingen en föreskrift om samhällstjänst eller äkta kontrakts-

anses på grund av detta mer klandervärd än den senare. Se Asp, Ulväng & Jareborg 2013 s. 314 ff.

²²⁷ Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06 s. 15.

²²⁸ Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08 s. 9.

²²⁹ Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12 s. 21 f. För resonemanget jfr även Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03; Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17; Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14.

²³⁰ Stockholms tingsrätt B 11893-18, dom 2018-10-26; Växjö tingsrätt mål B 15-19, dom 2019-02-08; Göteborgs tingsrätt mål B 17482-18, dom 2019-02-28; Uddevalla tingsrätt mål B 2618-18, dom 2019-06-11; Falu tingsrätt mål B 4048-19, dom 2020-01-03; Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03; Attunda tingsrätt mål B 13265-19, dom 2020-03-24; Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17; Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06; Borås tingsrätt mål B 1203-20, dom 2020-12-15; Uddevalla tingsrätt mål B 2955-20, dom 2021-01-04; Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27; Ystads tingsrätt mål B 2525-20, dom 2021-05-12; Attunda tingsrätt mål B 5092-20, dom 2021-06-02; Helsingborgs tingsrätt mål B 5579-20, dom 2021-06-21.

²³¹ Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09; Värmlands tingsrätt mål B 4808-20, 2021-01-26.

²³² Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08; Kalmar tingsrätt mål B 3937-19, 2020-12-23; Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09.

vård. I tre av dessa har brottslighetens art varit avgörande för påföljdsvalet. I en dom ansågs det inte utgöra artbrottslighet och i en dom saknas uttalande.²³³

5.2.2 Oaktsam våldtäkt i hovrätt och Högsta domstolen

I ett flertal domar fram till Högsta domstolens avgörande ”Oaktsamhet och art” har hovrätterna bedömt att oaktsam våldtäkt har en sådan art att en fängelsepresumtion föreligger.²³⁴ Även här har i några domar antytts att artbedömningen påverkats av typen av oaktsamhet. I en dom från Göta hovrätt uttalades exempelvis: ”Visserligen får dessa moment i förevarande fall ett något reducerat genomslag, eftersom [den tilltalade] varit *omedvetet oaktsam* [min kursivering] och således inte gjort sig skyldig till något medvetet risktagande.”²³⁵

Hovrättspraxis före Högsta domstolens avgörande är dock inte enhetlig. I en annan dom från Göta hovrätt betonades i stället den restriktivitet som Högsta domstolen uttalat bör gälla för att i rättsutvecklingen särbehandla ytterligare brottstyper med hänvisning till art utan direkt stöd i Högsta domstolens praxis eller lagförarbeten. Därför ansåg de inte att det förelåg tillräckliga möjligheter att särbehandla oaktsam våldtäkt i påföljdsvalet.²³⁶

Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art” behandlar påföljdsval vid oaktsam våldtäkt. Med hänvisning till den tilltalades ålder ansågs straffmättningsvärdet vara ”något lägre än åtta månader”.²³⁷ Högsta domstolen uttalar angående brottslighetens art att den reform som sexualbrottslagstiftningen genomgick 2018 enligt lagförarbeten syftade till att förändra normer, vilket särskilt var fallet för införandet av brott som oaktsam våldtäkt. Dessutom hänvisas till att våldtäkt, liksom många andra sexualbrott, är en brottstyp som enligt praxis särbehandlas i påföljdsvalet på grund av dess allvarliga angrepp på den personliga integriteten.²³⁸ Högsta domstolen uttalade därför att ”brottets art bör tillmätas betydelse för påföljdsbestämningen och att det finns en presumtion för fängelse vid

²³³ Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14; Stockholms tingsrätt mål B 12-19, dom 2020-06-22; Borås tingsrätt mål B 625-20, dom 2021-02-23; Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12; Uppsala tingsrätt mål B 4479-19, dom 2020-12-10.

²³⁴ Se t.ex. Svea hovrätt mål B 5410-19, dom 2019-06-28; Göta hovrätt mål B 2564-20, dom 2021-01-08; Göta hovrätt mål B 809-19, dom 2019-10-15 och Göta hovrätt mål B 3377-19, dom 2020-04-21.

²³⁵ Göta hovrätt mål B 2564-20, dom 2021-01-08 s. 6.

²³⁶ Göta hovrätt mål B 809-19, dom 2019-10-15 s. 7 f.

²³⁷ Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 9.

²³⁸ Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 12 ff.

oaktsam våldtäkt.”²³⁹ Gärningen ansågs begången under medveten oaktsamhet. Högsta domstolen gör dock inget uttalande som tyder på att brottslighetens art vid oaktsam våldtäkt skulle variera vid olika grader av oaktsamhet.²⁴⁰

5.2.3 Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte

För brottet kontakt för att träffa barn i sexuellt syfte har 13 domar undersökts. Längre resonemang om brottslighetens art saknas i samtliga domar.²⁴¹ I tre av domarna ansågs brottslighetens art vara sådan att den borde påverka påföljdsvalet.²⁴² I en av dem konstaterades dock att ”Även om brottslighetens art i viss mån talar för att fängelse ska väljas är det s.k. artvärdet inte så högt att fängelse i detta fall är den enda möjliga påföljden.”²⁴³ I sju av domarna ansågs i stället brottsligheten inte vara av sådan art att presumtionen mot fängelse bröts.²⁴⁴ I tre av de 13 domarna saknas uttalande om brottets art och i samtliga dessa utdömdes skyddstillsyn i förening med särskild föreskrift om deltagande i behandlingsprogram.²⁴⁵ I samtliga domar har endast villkorlig dom i förening med böter eller skyddstillsyn med särskild föreskrift eller behandlingsplan förekommit som påföljd. Av dessa har i två domar så kallad äkta kontraktsvård utdömts.²⁴⁶

²³⁹ Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 16.

²⁴⁰ Jfr Högsta domstolens dom ”Oaktsamhet och art”, mål B 2862-21 p. 1 och 12 ff.

²⁴¹ Sex av domarna meddelades enligt straffbudets tidigare lydelse: Uppsala tingsrätt mål B 3178-13, dom 2013-12-10; Örebro tingsrätt mål B 6932-11, dom 2013-06-07; Örebro tingsrätt mål B 1531-14, dom 2014-11-17; Värmlands tingsrätt mål B 4058-13, dom 2015-02-10; Attunda tingsrätt mål B 1955-16, dom 2017-02-28; Västmanlands tingsrätt mål B 4881-16, dom 2017-06-05. Övriga domar är följande: Örebro tingsrätt mål B 4657-19, dom 2021-06-22; Nyköpings tingsrätt mål B 2236-29, dom 2021-06-24; Attunda tingsrätt mål B 4298-18, dom 2020-12-17; Västmanlands tingsrätt mål B 2251-19, dom 2020-06-16; Solna tingsrätt mål B 10025-19, dom 2020-12-16; Uppsala tingsrätt mål B 6262-19, dom 2021-02-05; Sundsvalls tingsrätt mål B 587-18, dom 2018-11-27.

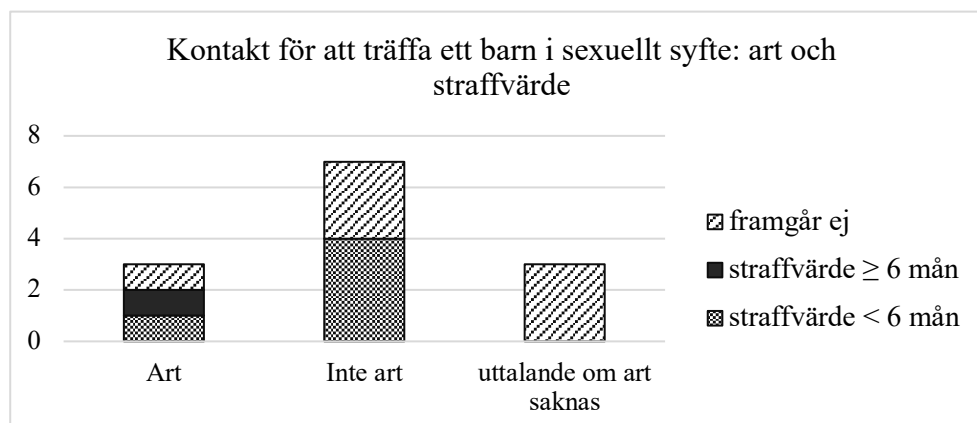
²⁴² Värmlands tingsrätt mål B 4058-13, dom 2015-02-10; Attunda tingsrätt mål B 1955-16, dom 2017-02-28; Örebro tingsrätt mål B 1531-14, dom 2014-11-17.

²⁴³ Örebro tingsrätt mål B 1531-14, dom 2014-11-17 s. 11.

²⁴⁴ Uppsala tingsrätt mål B 3178-13, dom 2013-12-10; Örebro tingsrätt mål B 6932-11, dom 2013-06-07; Västmanlands tingsrätt mål B 4881-16, dom 2017-06-05; Örebro tingsrätt mål B 4657-19 dom 2021-06-22; Attunda tingsrätt mål B 4298-18, dom 2020-12-17; Västmanlands tingsrätt mål B 2251-19, dom 2020-06-16; Solna tingsrätt mål B 10025-19, dom 2020-12-16.

²⁴⁵ Uppsala tingsrätt mål B 6262-19, dom 2021-02-05; Sundsvalls tingsrätt mål B 587-18, dom 2018-11-27; Nyköpings tingsrätt mål B 2236-29, dom 2021-06-24.

²⁴⁶ I Solna tingsrätt mål B 10025-19, dom 2020-12-16 dömdes dock till fängelse med hänvisning till återfall i brottslighet och den tilltalades villkorliga frigivning förverkades.

5.2.4 Människoexploatering

Människoexploatering är ett förhållandevis nytt brott som endast vid ett fåtal tillfällen prövats i domstol. Därav har endast fyra domar kunnat användas för denna undersökning. I samtliga domar ansågs brottslighetens art motivera särbehandling i påföljdsvalet. I tre domar bedömdes straffmättningsvärdet vara sex månader eller mer. I den fjärde bedömdes straffmättningsvärdet vara två månader.²⁴⁷ I två av domarna förs ett längre resonemang kring brottslighetens art. I dessa anförs bland annat att brottet införts på grund av ökad förekomst av problemet och att det i lagförarbeten i samband med brottets straffskala görs hänvisningar till koppleri och människohandel, vilka enligt praxis utgör artbrott.²⁴⁸

5.2.5 Äktenskapstvång

Av de domar där äktenskapstvång har prövats i tingsrätt har ett fåtal lett till fällande dom. Av dessa har endast i två domar förekommit straffmättningsvärden under ett års fängelse, varav det endast är dessa två mål som är intressanta för undersökningen. I båda domarna konstateras att brottslighetens art inte var sådan att fängelse presumerades.²⁴⁹

I den första domen, vilken gäller stämpling till äktenskapstvång, för tingsrätten ett längre resonemang kring påföljdsvalet. Det framhålls att det visserligen finns vissa omständigheter som stödjer en särbehandling i påföljdsvalet vid

²⁴⁷ Norrköpings tingsrätt mål B 198-19, dom 2019-12-05; Göteborgs tingsrätt mål B 1159-21, dom 2021-03-02; Göteborgs tingsrätt mål B 12961-21, dom 2021-09-28; Göteborgs tingsrätt mål B 12960-21, dom 2021-09-30.

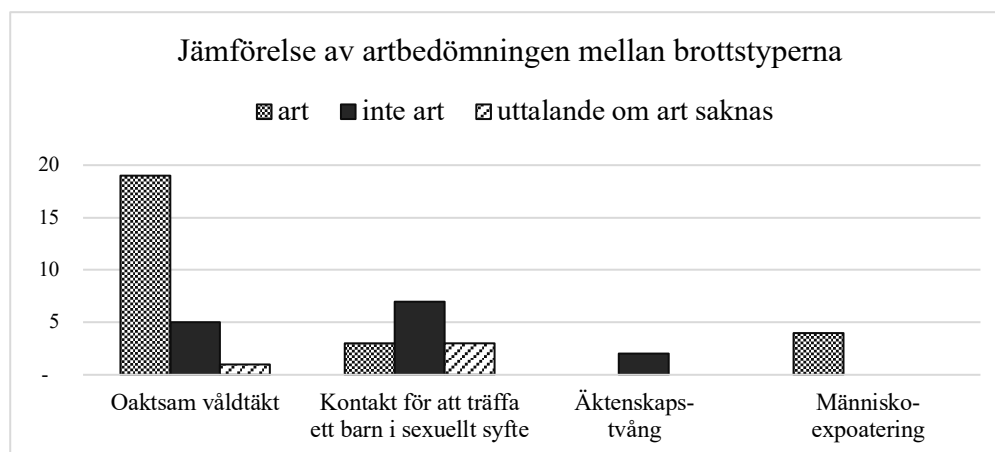
²⁴⁸ Norrköpings tingsrätt mål B 198-19, dom 2019-12-05; Göteborgs tingsrätt mål B 1159-21, dom 2021-03-02,

²⁴⁹ Värmlands tingsrätt mål B 763-16, dom 2018-04-04; Västmanlands tingsrätt mål B 79-18, dom 2018-02-22.

äktenskapstvång. De når dock slutsatsen att arten inte, åtminstone i det förevarande fallet, var sådant att fängelse presumeras. Straffmättningsvärdet uppgick till fyra månader.²⁵⁰ Den andra domen avsåg äktenskapsbrott på försöksstadiet. De tilltalade dömdes till villkorlig dom med hänvisning till att brottsligheten inte ansågs föranleda fängelsestraff. Tingsrätten motiverade inte bedömningen av brottslighetens art. Straffmättningsvärdet bedömdes uppgå till fängelse i tio månader.²⁵¹

5.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att i en klar majoritet av domarna som avsåg oaktsam våldtäkt har brottsligheten bedömts utgöra artbrott, mot ett fåtal domar där det inte ansågs vara det. För kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte var resultatet det motsatta, även om det dock rörde sig om mycket färre domar. Äktenskapstvång ansågs i två av två domar inte vara artbrott medan människo-exploatering ansågs vara det i fyra av fyra domar.

Även om det med hänsyn till antalet domar är svårt att dra några definitiva slutsatser blir det tydligt att tingsrätternas bedömningar inte är helt enhetliga. Dels framgår att domstolarna nått olika slutsatser gällande brottslighetens art i relativt stor del av domarna avseende samma brottstyp, dels att argumentationen och skälen för slutsatserna skilt sig åt. Särskilt framgår att det inte verkar råda enighet i vilken möjlighet tingsrätterna har att utan vägledning tillmäta brottslighetens art betydelse. Det är såklart möjligt att mena att tingsrätterna i de fem

²⁵⁰ Jfr Västmanlands tingsrätt mål B 79-18, dom 2018-02-22 s. 21 f.

²⁵¹ Värmlands tingsrätt mål B 763-16, dom 2018-04-04 s. 28 f.

domar där inte oaktsam våldtäkt ansågs utgöra artbrott gjorde fel utifrån vad Högsta domstolen senare kom fram till. Samtidigt bör hållas i minnet att det före Högsta domstolens avgörande gick lika bra att argumentera för båda dessa slutsatser. Det är på samma sätt svårt att utifrån gällande rätt ens spekulera kring vilken slutsats Högsta domstolen skulle nå vid en prövning av brottslighetens art för kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. Utan Högsta domstolens facit i hand verkar det inte möjligt att veta vad som är mest korrekt.

Det kan även konstateras att majoriteten av domarna av oaktsam våldtäkt nått samma slutsats gällande brottslighetens art som Högsta domstolen i sitt avgörande, det vill säga att brottet föranleder en fängelsepresumtion. Till skillnad från vad flera tingsrätter och hovrätter diskuterat, gör dock inte Högsta domstolen något uttalande om huruvida brottslighetens art skulle vara beroende av typen av oaktsamhet. Dessutom har i flertalet tingsrättsdomar och enstaka hovrättsdomar bedömningen inte blivit samma som i Högsta domstolen. Att både hovrätter och tingsrätter väger in omständigheter i artbrottsbedömningen som Högsta domstolen inte anser relevanta visar på svårigheterna att avgöra vad som bör påverka brottslighetens art.

Något som är intressant är att i majoriteten av domarna ansågs oaktsam våldtäkt vara artbrottslighet, medan det motsatta gäller för kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. Båda brottstyperna är sexualbrott och har samma skyddsvärde, samtidigt som kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte dessutom riktar sig mot barn. Det senare brottet är dock endast av förberedande karaktär, vilka generellt sett har lägre straffvärde. Betyder det att brottet är mindre angeläget att motverka med allmänpreventiva medel? Visserligen ges något starkare stöd i lagförarbeten för att oaktsam våldtäkt är artbrottslighet än vad som är fallet för kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. Samtidigt framhålls flera omständigheter i lagförarbetena för det senare brottet som stödjer att det är brott med art, till exempel att det blivit vanligare genom den tekniska utvecklingen och att det är väldigt integritetskränkande brott. Skillnaden kan tala för att det snarare är brottslighetens klandervärdhet än allmänpreventiva hänsyn som inverkat på artbrottsbedömningen.

I undersökningen framträder även ett samband mellan straffmättningsvärdet och brottslighetens art. Det märks särskilt för domarna som avser oaktsam våld-

täkt samt kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. För dessa brott har det nämligen varit vanligare att artbrottsfrågan besvarats jakande vid högre straffvärden. Detta skulle visserligen till viss del kunna förklaras av att en sammantagen bedömningen av skälen för fängelse, det vill säga straffvärdet och art, ska göras. Om artvärdet förklaras som den punkt där det tillsammans med ett visst straffvärde föreligger en fängelsepresumtion, kan det vid två olika gärningar med olika straffvärden innebära olika slutsatser gällande brottslighetens art. Detta gäller särskilt om det i domen endast konstateras att straffvärdet och arten talar för eller mot ett fängelsestraff. Det kan dock även förklaras med samma argument som ovan, att arten snarare bedöms utifrån klandervärdhet än allmänprevention. Desto mer avskyvärd och klandervärd handling, desto mer vilja att döma till fängelse, trots att detta inte är en omständighet som ska påverka artbedömningen. Den risken förefaller vara särskilt stor vid brott där integritetskränkningen avgör artbedömningen, eftersom detta även påverkar brottets klandervärdhet.

Något annat som framgår av undersökningen är att det i många domar inte framgår hur domstolen bedömt brottslighetens art och varför. Det kan även vara svårt att utläsa om brottstypen helt ansetts falla utanför artbrottsinstitutet eller om tingsrätten ansett att brottsligheten endast i det enskilda fallet saknar art trots att brottstypen i sig kan ha det. Domstolen kan exempelvis anse att oaktsam våldtäkt generellt är artbrottslighet, men att antingen den specifika gärningstypen, artvärdet tillsammans med straffvärdet eller något annat i det enskilda fallet ger slutsatsen att brottslighetens art inte ger en fängelsepresumtion.

Något annat som framgår av undersökningen är att i vissa domar hänvisas i till uttalanden i lagförarbeten som endast ger indirekt stöd för artbrottsbedömningen. I vissa andra domar hänvisas till praxis avseende liknande brott för att motivera särbehandling på grund av artbrottslighet. I andra domar framställs i stället synsättet att de inte utan direkt stöd i lagförarbeten eller praxis kan bedöma att brottslighetens art föranleder fängelsepresumtion. Denna skillnad kan även ses i hovrättspraxis, där, som framgår ovan, Göta hovrätt i två domar gjort helt olika bedömningar av deras möjlighet att utöka artbrottsinstitutet utan direkt stöd i lagförarbeten eller praxis.

6 Avslutande analys

Sammantaget kan konstateras att det finns vissa oklarheter i tingsrätternas tillämpning av brottslighetens art. En av de främsta av oklarheterna utgörs av att det inte står klart hur starkt brottslighetens art är förbundet med brottstypen. Genom undersökningen och beskrivningen i doktrin står det nämligen klart att samtidigt som en bedömning ska göras i varje enskilt fall finns ett mycket starkt samband med brottstypen. I en stor del av domarna talas exempelvis om huruvida ett visst brott är ett artbrott eller inte, snarare än hur den enskilda gärningen bör bedömas. Samtidigt förekommer i andra domar begrepp så som artvärde och det talas om hur stark eller svag brottslighetens art är. Att endast förklara detta med att vissa tingsrätter gör fel torde inte heller vara möjligt eftersom brottslighetens art använts och förklarats på så olika sätt i Högsta domstolen och lagförarbeten. Tvärtom ligger det graverande i denna oklarhet i just att det är möjligt att argumentera för båda tolkningarna.

En annan oklarhet gäller möjligheten för en tingsrätt att utan direkt stöd i lagförarbeten eller Högsta domstolens praxis tillmäta arten av en brottstyp betydelse i påföljdsvalet. Som framgår av undersökningen varierar uttalanden i tingsrättsdomarna över vilken restriktivitet som bör gälla. I vissa domar tillmäts den restriktivitet som Högsta domstolen uttalat bör råda stor vikt, medan det i andra domar helt utan motivering konstateras att ett brott har art trots avsaknad av stöd i vare sig praxis eller lagförarbeten. Detta kan i sin tur givetvis leda till skillnader i hur sträng påföljd som utdöms. Syftet är inte här att ta ställning till vilket av dessa synsätt som är eller borde vara korrekt. På goda grunder kan argumenteras för att gällande rätt ger gott om utrymme för båda tolkningarna. Enligt Högsta domstolens praxis ska en stor restriktivitet råda med att utan direkt stöd i lagförarbeten eller prejudicerande avgöranden utöka artbrottsinstitutet. Därav bör inte tingsrätterna, i vart fall inte utan starka skäl vilka bör redogöras för, tillföra ett artvärde för en brottstyp vars artvärde inte bekräftats. Samtidigt kan Högsta domstolen i princip vilken dag som helst meddela prövningstillstånd för frågan om brottslighetens art för en specifik brottstyp om ett lämpligt mål skulle uppkomma och där fastställa att ett brott är artbrott. Detsamma gäller även där en etablerad praxis finns, eftersom Högsta domstolen kan ändra en tidigare

bedömning eller uttala sig annorlunda kring en viss gärningstyp eller en annan grad av brottet. Betyder då detta att en tingsrätt tolkat rättsläget fel om de vid avsaknad av vägledning inte tillmäter brottslighetens art något värde om Högsta domstolen dagen efter dom fastställer att just denna brottstyp är ett typiskt artbrott? Om tingsrätten i stället tillmäter arten värde, gör den rätt som gör samma bedömning som Högsta domstolen, eller går den emot gällande rätt och utöver sin tillämpande funktion? Att dessa frågor helt saknar svar är än mer problematiskt eftersom det just rör frågor om gränsen mellan den dömande och lagskapande funktionen i samhället. Det bör starkt ifrågasättas om underrätterna ska tillåtas sväva i en sådan osäkerhet gällande vilken makt de ska ha att helt utan vägledning döma till strängare straff och vilket utrymme Högsta domstolen ska få av lagstiftaren att tillmäta allmänpreventiva hänsyn i sin rättsbildning.

Det finns även skäl att uppehålla sig vid det faktum att en individualiserad bedömning av brottslighetens art ska göras i varje enskilt fall, samtidigt som syftet med artbrottsregleringen var att kunna ta hänsyn till ett behov av allmänprevention. På goda grunder kan ifrågasätta hur den enskilde domstolen ska kunna bedöma de eventuella allmänpreventiva skälen i det enskilda fallet. Det finns tre skäl mot denna ordning. För det första förutsätter allmänprevention att potentiella lagöverträdare vet vad de riskerar. Allmänheten måste alltså veta att vissa brott straffas extra hårt för att detta ska ge effekt. För detta krävs en viss enhetlighet i utdömandet av extra stränga straff, vilket inte är förenligt med att olika artbedömningar kan göras i varje enskilt fall. För det andra har de allmänpreventiva skälen väldigt lite att göra med omständigheterna i det enskilda fallet. Artbrottskonstruktionen har framtagits för att möjliggöra ett strängt bestraffande *trots* ett lägre straffvärde, med andra ord att omständigheterna i det enskilda fallet inte i sig är sådana att ett fängelsestraff borde utdömas. Att ett brott generellt är svårt att förebygga eller har blivit mer utbrett har lite att göra med den enskilde lagöverträdaren och dennes gärning. Slutligen varken kan, eller bör, tingsrätterna i den enskilda domen utreda de allmänpreventiva effekterna av domen. Att straffa den enskilde lagöverträdaren hårdare på grund av spekulativa allmänpreventiva effekter strider mot humanitetsprincipen, sätter proportionaliteten i straffsystemet ur balans och riskerar att straff upplevs som orättvist hårda eller milda

av lagöverträdare och brottsoffer. Dessutom är det rent av inte möjligt för den enskilde domaren att göra sådana prognoser.

Den gällande ordningen riskerar i stället att skapa en möjlighet för domstolen att fråga sig om brottsligheten i det enskilda fallet är en sådan att fängelse bör utdömas. Risken är att klandervärdheten återigen får inverka på bedömningen och därmed avgöra både straffvärde och brottslighetens art. Som påvisats i denna uppsats har så skett i enskilda rättsfall i så väl underrätterna som i Högsta domstolens praxis och det stöds även av att olika grader av en brottstyp kan ha olika art. Detta innebär att trots att brottslighetens art ska tala för fängelse *trots ett lågt straffvärde*, letar sig ett inte obetydligt mått av klandervärdhet och omständigheter som påverkar straffvärdet sig in i artbedömningen. Det finns därför skäl att ansluta sig till Jareborg och Zilas benämning av detta som en expressiv eller emotionell allmänprevention. Draget till sin spets innebär detta att tingsrätterna ges en möjlighet att förtäcka av det undantag som brottslighetens art utgör helt i linje med gällande rätt kringgå presumptionen mot fängelse med anledning av en känsla av att gärningspersonen borde straffas hårt. På grund av detta är det något anmärkningsvärt att erforderlig vägledning fortfarande inte lyckats framställas.

Ytterligare en konsekvens av hur tingsrätterna bedömer brottslighetens art syns just i motiveringen. Den brist på motivering som identifierats i undersökningen torde kunna försvåra straffets kommunikativa effekter. En bristande förklaring och motivering kan förminska den, åtminstone teoretiska, allmänprevention som skulle kunna ledas ur artbrottsbedömningen. Om det inte framgår varför en sträng påföljd utdöms, kan inte heller potentiella lagöverträdare varken förstå eller veta att de riskerar en sträng påföljd. Den stränga påföljden blir då inte annat än ett onödigt lidande och än mer problematiskt ur ett humanitets- och rättviseperspektiv. Dessutom kan en formulering i stil med att brottets art föranleder eller inte föranleder skäl för fängelse sända fel budskap till den brottsutsatta. Genom att inte förklara i domen varför denna bedömning görs kan den brottsutsatta förstå detta som att det som denne utsatts för inte är så hemskt att fängelse ska utdömas. Syftet med artbrottsundantaget är, åtminstone var inte, att utdöma särskilt stränga fängelsestraff på grund av brottets klandervärdhet utan

på grund av allmänprevention, vilket har lite med brottsoffrets lidande att göra och detta bör framgå.

En betydande konsekvens av oklarheterna i tillämpningen utgörs av de konsekvenser tillämpningen innebär för den enskilde. Brottslighetens art är uppbyggd kring en tröskeeffekt där en i sig oklar bedömning kan utgöra skillnaden mellan frihet å ena sidan och fängelse å andra sidan. Denna tröskeeffekt graveras av det faktum att en ändrad praxis kring brottslighetens art inte utgör skäl för resning. Den person som döms extra hårt med hänvisning till brottslighetens art bara veckor innan Högsta domstolen meddelar att denna exakta brottstyp inte är artbrott, kan inte ansöka om resning. Det betyder att denna person är fast med en strängare påföljd, kanske till och med fängelse i nästan ett år i stället för en villkorlig dom. Den betydelse av konsekvenserna för den enskilde av att tillmäta artvärde för en brottslighet samtidigt som resning inte är möjligt gör det än viktigare att domstolarna kan göra enhetliga och rättssäkra beslut i påföljdsfrågan.

Vad gäller artbrottskonstruktionen och påföljdsvalet i förhållande till rättssäkerhet kan inledningsvis konstateras att kraven på rättssäkerhet och legalitet generellt sett är svagare i påföljdsvalet än i skuldfrågan. I påföljdsvalet har under 1900-talet exempelvis ett stort utrymme funnits att beakta individualpreventiva hänsyn. Fokus har snarare legat på att förbättra individen än enhetlighet och domaren har därför haft möjlighet att göra avvägningar mellan individual- och allmänprevention. Det finns ett visst utrymme att argumentera för att flexibilitet bör finnas i påföljdsvalet för att kunna ge utrymme åt humanitet och individualprevention, i stället för strikta krav på enhetlighet och rättssäkerhet. Enligt gällande rätt ställs dock vissa krav på enhetlighet och det framgår av både lagförarbeten och lagtext att rättssäkerhet och enhetlighet i rättstillämpningen bör finnas vid påföljdsbestämningen. Det finns alltså inte enligt gällande rätt ett obegränsat utrymme för osäkerhet och godtycke i påföljdsvalet. Därav borde rimligen krav på rättssäkerhet och enhetlighet ställas även på tillämpningen av brottslighetens art. Hur förhåller sig då brottslighetens art till rättssäkerhet?

Rättssäkerhet kräver att ingripanden sker med stöd av klar och tydlig lag, vilket med hänsyn till vad som framförts ovan starkt kan ifrågasättas om det upprätthålls i påföljdsvalet. Fängelsestraffet innebär genom sitt frihetsberövande ett påtagligt ingripande för den enskilde lagöverträdaren. Genom artbrotts-

bedömningens tröskeleffekt kan den innebära den avgörande skillnaden mellan i frihet i form av villkorlig dom eller skyddstillsyn mot frihetsberövande i upp till ett år i fängelse. Förutom frihetsberövandet kan fängelsestraffet innebära större utdelning av klander och i vissa fall socialt fördärv med förstörda familje- och vänskapsrelationer och karriär. Samtidigt innehåller artbrottsbedömningen påtagliga oklarheter. Vad som framgår av lagens ordalydelse, det vill säga endast orden ”brottslighetens art”, ger knappast någon ledning i hur det ska bedömas, vad som avses eller hur starkt det påverkar påföljdsvalet. Samtidigt är praxis i bästa fall endast någorlunda klar och i värsta fall, särskilt vid nya brott, saknas ledning helt. Detta kan jämföras med straffvärdesbedömningen där det finns lagstadgade kriterier för bedömningen. Vid avsaknad av praxis och förarbetsuttalanden kan artbrottsbedömningen i den enskilda domen sluta i princip vilken slutsats som helst och samtidigt vara helt i linje med gällande rätt. Att gällande rätt är så oklar att helt motsatta förståelser och tillämpningar av brottslighetens art får vara korrekta samtidigt kan inte vara förenligt med rättssäkerhet.

Även vid ett tillämpande av Jareborgs beskrivning av rättssäkerhet som att det är kränkande att utsättas för statens godtycke avseende rätten kan artbrottskonstruktionen ifrågasättas. Artbrottskonstruktionen bygger nämligen på en bristande rättslig reglering som på mycket goda grunder kallas svårbegriplig och oklar. Dessutom är det mycket svårt att få information om lagens innehåll. Det saknas uttömmande kriterier för artbrottsbedömningen och den lilla information om begreppets tolkning som finns hittas i lagförarbeten, praxis och doktrin. Stundvis framstår det som svårt även för erfarna jurister att utreda vilken art ett brott har. Sammantaget måste det vara mycket svårt, om inte omöjligt, för den enskilde att förutse hur en gärnings art skulle bedömas i domstol.

De faktiska konsekvenserna för den enskilde av en oenig tillämpning i artbrottsbedömningen har dock minskat något genom införandet av samhällstjänst och verkställighet genom elektronisk fotboja. Som även framhålls i SOU 2012:34 har dock detta lett till att systemet blivit än mer svåröverblickat. Artbrottskonstruktionen har därför även indirekt lett till en än mer invecklad och svårförståelig reglering och praxis kring påföljdsvalet, vilket i sin tur leder till ännu större oklarheter och oförutsägbarhet för den enskilde. Dessutom har dessa reformer skapat en starkare koppling mellan påföljdsvalet och lagöverträdarens

personliga förhållanden. För att bryta en fängelsepresumtion grundad i brottslighetens art kan krävas att lagöverträdaren anses lämplig för samhällstjänst, vilket det framför allt är de som lever i social utsatthet inte gör. Samtidigt krävs att personen lever under ordnade förhållanden för att kunna få fängelsestraffet verkställt i hemmet med elektronisk fotboja. Systemet har därför två ventiler som premierar den som lever under ordnade förhållanden. Det är därför möjligt att argumentera för att humaniteten i påföljdsvalssystemet och likväl till vilken grad staten tillåts frihetsberöva en medborgare har olika styrka beroende på den tilltalades sociala ställning. Denna ordning kan starkt ifrågasättas i förhållande till ett rättviseperspektiv. Att brottslighetens art är försteget till denna potentiella orättvisa och privilegiering för olika sociala grupper gör det än mer angeläget att motverka godtyckliga bedömningar av brottslighetens art och i stället främja en rättssäker tillämpning.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1986:14 Påföljd för brott – Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig dom mm.

SOU 1995:91 Ett reformerat straffsystem.

SOU 2012:34 Nya påföljder.

Propositioner

Prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk.

Prop. 1980/81:44 om sänkt minimitid för fängelsestraff.

Prop. 1984/85:32 om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.

Prop. 1986/87:106 om ändring i brottsbalken m.m. (s.k. kontraktsvård m.m.).

Prop. 1987:88/120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Prop. 1989/90:7 om försöksverksamhet med samhällstjänst.

Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.

Prop. 2008/09:149 Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften.

Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Prop. 2016/17:214 Effektivare lagstiftning mot vuxnas kontakter med barn i sexuellt syfte.

Prop. 2016/17:222 Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.

Prop. 2017/18:123 Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering.

Prop. 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

Prop. 2018/19:155 Ett stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och myndighetsutövning.

Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Elektroniska källor

Högman, Olle 'Påföljd för oaktsam våldtäkt', JP Infonet, publicerad den 19 oktober 2021, hämtad via <www.jpmljonet.se/kunskap/nyheter4/pafoljd-for-oaktsam-valdtakt/> den 4 december 2021.

Kriminalvården 'Fotboja' hämtad via <www.kriminalvarden.se/for-domd-eller-haktad/domd-till-fangelse/fotboja/> den 23 oktober 2021.

Kriminalvården 'Kontraktsvård' hämtad via <www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/frivard/kontraktsvard/> den 20 december 2021.

Kriminalvården 'Om Kriminalvården' hämtad via <www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/> den 5 december 2021.

Kriminalvården 'Regler vid fotboja' hämtad via <www.kriminalvarden.se/for-domd-eller-haktad/domd-till-fangelse/fotboja/regler-vid-fotboja/> den 23 oktober 2021.

LITTERATUR

Asp, Petter, "'Brottslighetens art' — kommentar till Dag Victors och Andrew von Hirschs uppsatser', *SvJT* 2003, s. 136–153.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, andra, omarbetade upplagan, Iustus, Uppsala, 2013.

Borgeke, Martin, 'Brottets art — några tankar kring en svårgripbar företeelse', *SvJT* 1999, s. 218–240.

Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael, *Att bestämma påföljd för brott*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Burman, Monica, 'Brottsoffer i straffrätten' i: Lernestedt, Claes & Tham, Henrik (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Norstedts juridik, Stockholm, 2011.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trots, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne & Wersäll, Fredrik, *Brottsbalk m.m. – en kommentar*, Norstedts Juridik, (JUNO version 18), kommentaren till 30 kap. 4 §. [cit. JUNO 30:4]

von Hirsch, Andrew & Påle, Karin, 'Artbrott', *SvJT* 1999 s. 241–258.

Holmgren, Axel, *Straffvärde: som rättslig konstruktion*, första upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2021.

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992.

Jareborg, Nils, *Prolog till straffrätten*, Iustus, Uppsala, 2011.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdlära*, sjätte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020.

Kleineman, Jan 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Lernestedt, Claes, *Likhet inför lagen: rättsfilosofiska perspektiv*, första upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2015.

Nylén, Lars, 'Rättsväsendet – Polisens, åklagarens och domstolens roller' i: Heimer, Gun M., Björck, Annika & Kunosson, Chrystal (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2014.

Perklev, Anders, 'Rätt i tiden', *SvJT 100 år (festskrift)* 2016, s. 210–220.

Thunberg, Malin, 'På vilka grunder särbehandlas artbrott i dagens rättspraxis?', *SvJT* 1999, s. 259–263.

Ulväng, Magnus, *Påföljds konkurrens - problem och principer*, Iustus, Uppsala, 2005.

Zila, Josef, 'Om rättssäkerhet', *SvJT* 1990, s. 284–305.

Rättsfallsförteckning

HÖGSTA DOMSTOLEN

- NJA 1988 s. 413.
NJÄ 1990 s. 84 I–II.
NJÄ 1991 s. 444.
NJÄ 1992 s. 190.
NJÄ 1995 s. 89 I–II.
NJÄ 1997 s. 522.
NJÄ 1998 s. 300.
NJÄ 1999 s. 269.
NJÄ 1999 s. 769.
NJÄ 2000 s. 17 I–III.
NJÄ 2000 s. 116.
NJÄ 2000 s. 195.
NJÄ 2000 s. 314 ”Socialkontorsfallet”.
NJÄ 2001 s. 397.
NJÄ 2001 s. 913.
NJÄ 2002 s. 198
NJÄ 2002 s. 265.
NJÄ 2002 s. 653.
NJÄ 2003 s. 307.
NJÄ 2003 s. 313 ”Tre glas sprit”.
NJÄ 2003 s. 499.
NJÄ 2006 s. 79 I–II.
NJÄ 2006 s. 212.
NJÄ 2006 s. 339.
NJÄ 2006 s. 467 ”Flygbladen på skolan”.
NJÄ 2007 s. 624.
NJÄ 2008 s. 292.
NJÄ 2008 s. 359 ”Skärtorsdagsdomen”.
NJÄ 2008 s. 653 ”0,73 gram kokain”.
NJÄ 2009 s. 559 ”Fickstölden”.
NJÄ 2010 s. 358.

Högsta domstolen mål nr Ö 3071-11, beslut 2011-07-07.
NJA 2012 s. 307.
NJA 2012 s. 369.
NJA 2012 s. 464.
NJA 2012 s. 849 "Femtiotablettersdomen".
NJA 2012 s. 1038 I "De kompensatoriska rättsmedlen I".
NJA 2013 s. 922 "Misshandeln i Delsbo".
NJA 2014 s. 559 "De kinesiska kullagren".
NJA 2015 s. 386 "Slaget med bokryggen".
NJA 2015 s. 417.
NJA 2015 s. 826 "Den uteblivna slutbesiktningen".
NJA 2015 s. 1008.
NJA 2015 s. 1024 "28:3-fängelse".
NJA 2016 s. 540.
NJA 2016 s. 553 "Pistolen på Tellusgatan".
NJA 2017 s. 446 "Biosalongen".
NJA 2018 s. 229 I-II "Lernacken II".
NJA 2019 s. 909 "Vapen vid fronten".
NJA 2020 s. 216 "Nio månaders förföljelse".
Högsta domstolen mål B 2862-20, dom 2021-07-02 "Oaktsamhet och art".
Högsta domstolen mål B 6641-20, dom 2021-10-08 "Kaféstölden".

HOVRÄTTERNA

Svea hovrätt mål B 5410-19, dom 2019-06-28.
Göta hovrätt mål B 809-19, dom 2019-10-15.
Göta hovrätt mål B 3377-19, dom 2020-04-21.
Göta hovrätt mål B 2564-20, dom 2021-01-08.

TINGSRÄTTERNA

Örebro tingsrätt mål B 6932-11, dom 2013-06-07.
Uppsala tingsrätt mål B 3178-13, dom 2013-12-10.
Örebro tingsrätt mål B 1531-14, dom 2014-11-17.
Värmlands tingsrätt mål B 4058-13, dom 2015-02-10.
Attunda tingsrätt mål B 1955-16, dom 2017-02-28.

Västmanlands tingsrätt mål B 4881-16, dom 2017-06-05.
Västmanlands tingsrätt mål B 79-18, dom 2018-02-22.
Värmlands tingsrätt mål B 763-16, dom 2018-04-04.
Stockholms tingsrätt mål B 11893-18, dom 2018-10-26.
Sundsvalls tingsrätt mål B 587-18, dom 2018-11-27.
Växjö tingsrätt mål B 15-19, dom 2019-02-08.
Göteborgs tingsrätt mål B 17482-18, dom 2019-02-28.
Uddevalla tingsrätt mål B 2618-18, dom 2019-06-11.
Norrköpings tingsrätt mål B 198-19, dom 2019-12-05.
Falu tingsrätt mål B 4048-19, dom 2020-01-03.
Östersunds tingsrätt mål B 3247-19, dom 2020-02-03.
Attunda tingsrätt mål B 13265-19, dom 2020-03-24.
Västmanlands tingsrätt mål B 2251-19, dom 2020-06-16.
Jönköpings tingsrätt mål B 4504-19, dom 2020-06-17.
Stockholms tingsrätt mål B 12-19, dom 2020-06-22.
Borås tingsrätt mål B 327-20, dom 2020-07-09.
Varbergs tingsrätt mål B 818-19, dom 2020-10-06.
Alingsås tingsrätt mål B 2004-19, dom 2020-12-08.
Uppsala tingsrätt mål B 4479-19, dom 2020-12-10.
Borås tingsrätt mål B 1203-20, dom 2020-12-15.
Solna tingsrätt mål B 10025-19, dom 2020-12-16.
Attunda tingsrätt mål B 4298-18, dom 2020-12-17.
Kalmar tingsrätt mål B 3937-19, 2020-12-23.
Uddevalla tingsrätt mål B 2955-20, dom 2021-01-04.
Attunda tingsrätt mål B 11583-20, dom 2021-01-14.
Värmlands tingsrätt mål B 4808-20, 2021-01-26.
Uppsala tingsrätt mål B 6262-19, dom 2021-02-05.
Borås tingsrätt mål B 625-20, 2021-02-23.
Göteborgs tingsrätt mål B 1159-21, dom 2021-03-02.
Värmlands tingsrätt mål B 4357-20, dom 2021-03-12.
Ystads tingsrätt mål B 353-21, dom 2021-04-09.
Lunds tingsrätt mål B 1504-21, dom 2021-04-27.
Ystads tingsrätt mål B 2525-20, dom 2021-05-12.
Attunda tingsrätt mål B 5092-20, dom 2021-06-02.

Helsingborgs tingsrätt mål B 5579-20, dom 2021-06-21.

Örebro tingsrätt mål B 4657-19, dom 2021-06-22.

Nyköpings tingsrätt mål B 2236-29, dom 2021-06-24.

Göteborgs tingsrätt mål B 12961-21, dom 2021-09-28.

Göteborgs tingsrätt mål B 12960-21, dom 2021-09-30.